ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 4
1936
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

6-ий рік видання.

ЗМІСТ

4 (61)-го числа за квітень 1936 р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1·80 зол., подвійне 2·50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/ІІ. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 214-78.

І. АТАМАНЮК

* * *

О, день розкішно запашний —
Мале хтось одхилив віконце:
Зза колосистих, срібних нив
Вогнисте Сонце!

А, як притінений майдан,
Хтось, ніби килим, злоті перця.
На радощах — не чуєш ран! —
Порветься серце!

Так, ніби привид, ніби сон,
Давно приглухлі сурми грають:
Там, як майдан, під один тон
Отамана вітають!

Там, як майдан — шапок... шапок,
Усі ж, усі ж — розквіттям-зіллям:
„Вітай нам, батеньку, й проводь
На нове вже весілля!“

Й ураз — о, ні, це — ні, не сни
Важких, німих, тривожних років! —
Іздалеку лиш, з нетрів мли
Приглухло цоки...

О, день розкішно запашний —
В душі хтось злоті волоконця:
Зза колосистих, срібних нив
Вогнисте Сонце!

———

* * *

На землю присмерки таємні...
Самотне серце втомно вижида:
Кожніський порух ночі темної
Виловлюю я.

По небі хмари оловяні...
А там — невже хтось пісню почина?
Вже голубом туман світанішній,
Тебе ж — ні, нема!

БОГДАН І. АНТОНИЧ

СКАРГА ТЕРНУ

Затихло. Птахи більше листя не колишуть
і порохно у темряві, мов погляд смерти,
свердлить холодним світлом темні нетрі лісу,
як око в дно життя задивлене уперто.

Краплина крови з рани ночі — це калини
маленька ягода між листям червоніє.
Мій брате оленю, обидва ми із глини,
та ти життя від мене краще розумієш!

Усе, що знаєм: більше зір, як маку зерен,
вузли життя, немов вузли пташиних льотів.
Щоночі скаржиться рослинним болем терен,
що мусів він колись чоло Христа колоти.

СУТІНЬ

Долоні сну в весінніх сінях
лягли на струн прощальнім шумі.
В твоїх очах блакитна сутінь
і дно клярнету дном задуми.
Мов зустрічі давно забуті,
подертий шовк твоїх левконій.
Мембрана памяті найтонша,
не пропустивши світла, дзвонить.
Навіщо, сестро,
навіщо пестиш тіні тіней?
Закрижаніле сольо сонця,
мов дно музики
у оркестрі,
що грає в сну блакитних сінях.

АЛЬФРЕД ДЕ МЮССЕ

ЩИРИЙ ДРУГ

(Вікторові Гюгові)

Багато всього нам доводиться любить,
Щоб вибрати з того — що слід найбільш любити:
Цукерки, море, гру, небесную блакить,
Жіноцтво, коні, лаври, або квіти.

І скільки тих турбот над пупянком малим,
А скільки всяких сліз і слів сумних розлуки...
Та враз ось серце нам зробилося старим
І зрозуміли ми причину тої муки.

З тих радощів усіх, що зникли в тьмі наруг,
Лишилася одна — улюблений мій друг.
Все розсварилося, розвіялось, як дим...
І ось неждано з другом дорогим
Я знов зустрінувся... Які переживання!
Поспішная хода, обійми, привітання
І стиски рук, такі сердечні, чулі...
Встають знов у згадках колишні дні минулі;
І сяє віра нам в безсмертя душ бадьора...
Так, завтра буде те, що вже було учора.

Переклав
Борис Лисянський.

ОСИП МОШУРА

988

І стрепенулася душа мрійлива скита:
Ні, не могли створить різьблені кумирі —
ні зéлені степів, ні безміру блакиті!
Шукати Бога князь послав у світ послів.

Пройшли усі краї розтужені варвáри
і слухали молінь болгарів і ґерман,
та душі степові ще гірш розчарувались:
Ні, прадідніх богів цуратися дарма.

У Царгород іще ідуть, у храм Софії.
Знімали в дверях ще шеломи з гордих чол,
бо люд увесь хиливсь, мов лан, що зéрном спіє
і цар навколішки припав, забув престол...

Коли ж трикратне „Свят!“ роздáлось на крилóсах —
пізнала Бога вмить душа войовників,
під сталлю серце їх молінням затовклося.
Упали з всіма ниць на срібний звук дзвінків...

Н. Королева

ПРОГУЛЯНКА*

„Година роздачі листів“ в дійсності тривала менш більш 10—15 хвилин. Їх уривали з часу, призначеного на прогулянки.

Швейцар (придверник) Йосип, з куртуазії званий „Жозеф“, приносив усю пошту інспекторці до помешкання ще перед обідом. Любов Петровна, з поміччю бібліотекарки мадмуазель Дероденко (в інститутському жаргоні — „Маркіза де Руденька“), розкладала пошту на групи, для кожної кляси окремо. А вже „каріятиди“ розносили й розкладали її по столах клясових дам, у клясах.

* Докінчення II-го розділу споминів — „Без коріння“.

Кожна кляса, йдучи до гардеробних кімнат одягатися на прогулянку, діставала пошту. Одначе читати її негайно можна було хіба тоді, коли вихованки „гуляли“ в інститутському саді. Якщо ішли поза інститутську оселю — можна було читати листи аж по повороті з прогулянки.

Перед роздаччю пошти спочатку відбувалася „сповідь“.

— Мадмуазель Мальчевська, хто це вам пише? — питалася з повною гідністю й спокоєм мадам Рапне, розрізуючи кістяним ножем довгасту коверту.

— Мама... сестричка Тамара... — підносила невинно вгору брови смуглява, як циганка, Ніна Мальчевська.

А клясова дама, розгорнувши лист, перебігає очима підпис:

— Ви помиляєтесь. Тут стоїть: — „Незабуваючий Тебе Володя“. Хто це?

В гурті дівчат, що чекають на пошту, хтось досить двозначно закашляв. Почувся й легенький смішок. Ніну заливає по комірець білої пеляринки темний румянець. Одначе її брови підносяться ще вище, вираз обличчя стає ще більш ангельсько-невинний:

— Володя?.. Та це ж... це ж мій дядя, вуйко, тобто... Ну, звичайно ж!...

Ніна трохи невиразно вимовляє звук „л“, а, хвилюючись, говорить замість „Володя“ — „Вoводя“. Це викликає вже цілком отвертий сміх і виразний міцний кашель.

— Voyons, mesdemoiselles, — почервоніла не менш за Ніну й мадам Рапне, — це ж що за інцидент ви хочете витворити? А далі: що то за манєри відкашлюватись, мов, вибачайте, перестуджені перекупки на базарі? Посоромтесь!

Ніна тим часом простягає руку по лист.

— А ви що саме хочете? — дивується мадам Рапне.

— Просила б дати мені адресований до мене лист...

— Не поспішайтесь, мадмуазель. Такий лист наперед мушу переглянути я, щоб знати, про що саме пише вам ваш вуйко, — і клясова дама відкладає його на край стола, де вже лежить лист до Ізи Метингер від „кузена“.

Ніна, зробивши неминучий реверанс, яким закінчувались усі розмови з начальством, відступила в гурт подружок.

— Мадмуазель Валєрія Верещенко! Хто пише вам?

Немов сонне обличчя Валєрії, з короткозорим поглядом блакитних очей, вихилилось з-поза білих пеляринок.

— Мама, — була коротка, але певна й переконана відповідь.

— Так, це від вашої мами, — подала лист мадам, не читаючи.

Нарешті в руках клясової дами залишився тільки один пакет.

— Мадмуазель Богданова! — повернула мадам Рапне в руках досить велику коверту й оглянула уважно адресу. — Я пізнаю руку de Sa Grâse, монсиньора Юліяна, вашого вуйка.

Ольга „присіла“ в реверансі й одночасно простягла руку по лист:

— Так, мадам, це від вуйка.

Клясова дама віддала лист, навіть не розірвавши коверти: було б незручно й нетактовно не мати довіря до епископа, що був відомий цілому інститутові. Однак не втрималась, щоб хоч трохи не покартати Ольгу:

— Мені здається, що слід вам, мадмуазель, робити трохи ґраціозніші жести...

Ольга склала руки „коробочкою“ й схилилася повільно та низько в правдивому — „придворному реверансі“. Обличчя мадам Рапне прояснилось:

— Ви, коли захочете, вмієте бути цілком добре вихованою панночкою.

Богданова ввічливо усміхнулась: в її голові саме оформлювалася нова сенсаційна вигадка.

— Одягатися, Mesdames.

Дівчата кинулись юрбою до дверей. Мадам щиро обурилась:

— Але ж хіба серіозно ви не думаєте так іти?! Парами, Mesdames, парами!

Ще остання пара була долі, біля сходів, коли Ольга Богданова поквапливо наближалася до мадам Рапне, яка пильнувала, щоб вихованки виходили як слід, не виступали з рядів, не тримали одна одну під руку й не розмовляли. Ольга затулила півобличчя хусткою. Мовчки, зо схиленою в хустку головою, зробила Ольга реверанс.

— Що це? А, кров носом? Ну, звичайно. Йдіть до шпиталю. Можете там полежати увесь час прогулянки.

— Щаслива! — зашептала Ользі Катря з останньої пари. — Ах! Виспишся...

Ольга мовчки хитнула головою. Але той жест зауважила Рапне, дарма, що був він зроблений за її спиною.

— Мадмуазель Вітовська, залишіть при собі свої кондоленції!...

Коло ґардеробних шаф — видовбаних у стіні заглиблень, що засувалися білими деревяними дверцями, великими як брами, — счинилися метушня й веселий гармидер. Чути було ріжні покрики. Хтось влучно наподоблював гавкання маленького песика, хтось повним голосом співав баркаролю Мендельсона. Оксамитовий Катрин контральт намагався передати басову арію Мефістофеля — „На землі ввесь рід людський“.

Мадам Рапне, в сукні, підтримуваній ґумовими „пажами“ — цілою системою ґумок та клямр, бігала, кричала, хвилювалась, а її ніс неслушно червонів. Тепер вона цілковито виправдувала свою назву — „Гиндичка“.

Енерґійна, після недавного тифу обстрижена Надійка вигукувала числа плащів із пелеринами, званих „лівреями“, та круглих шапочок — „арештанських беретів“, роздаючи їх подругам. Нарешті ціла кляса, совгаючи кальошами, довгою „гусінню“ вирушила з інститутської брами.

На прогулянку ходили в іншому порядку, як в інститутських

стінах: там напереді йшли менші, а на вулиці навпаки, в першу чергу ставали дівчата найвищі зростом і з ними обіч ішла й клясова дама. Закінчувалася процесія двома „каріятидами" в дрібнокісткованих „сарпинкових" сукнях блакитного й білого коліру, в білих попередницях, чорних коротких жакетах і чорних вовняних хустках. За ними — на шість кроків від них, тобто в тім же самім віддаленні, що йшли від інституток „каріятиди", — ступав „молодший швейцар" — Жозеф, не в парадній, а в чорній, буденній лівреї.

Розмовляти на вулиці дозволяли, але потихо. За те суворо забороняли сміятись, або дивитися на прохожих. А вже не дай Господи заговорити з кимсь із знайомих при зустрічі. Навіть хоч би то були батьки. Цей „злочин" карали побутом в інституті, від одного аж до трьох днів, тоді, коли всіх інших пускатимуть на Різдвяні, Великодні, чи літні ферії.

А тим часом спокуса чигала на інституток відразу, вже на яких сто кроків від інститутської брами. Хіба що йшли лівою стороною вулиці, то ще якось можна було врятуватись від халепи. Коли ж переходили відразу на правий бік, то вже без прикрости не обходилось. Небезпеку ж тієї прикрости приховував у собі такий звичайний за тих часів у Києві, скромний і нудний дерев'яний паркан, побарвлений виблідлою зеленою барвою. Він оточував старосвітську, типову київську „панську" оселю з одноповерховим островом, прикрашеним колюмнами в глибині великого дому, що ще мав круглий садок посередині. Перед самим домом струнко вартували дві ялиці, а з-поза дому виглядали височенні дерева старого саду.

Та ж під час прогулянки інституток, на паркан, мов ті чортики з коробочок-забавок, вискакували два збиточники гімназисти. Зо своїх „високих постів" показували вони інституткам „носи", або язики й гукали на всю вулицю московську пісеньку власної творчости, що в нашій мові звучала б так:

„Інститутки, мов качки,
Всі на їжу беручкі,
А нажершися паперу,
Псують нашу атмосферу"...

Спершу мадам Рапне по геройськи прийняла виклики пустунів і кинулась у словесний турнір із „жахливими хлопцями". Одначе дуже швидко мусіла безславно відступити перед несподіваною імпровізацією:

— „Француз-карапуз, підкотився під гарбуз,

Гарбуз тріщить, француз пищить: хрю-хрю-хрю"..., — що було не без їдкого дотепу, бо мадам із походження була француза, а „французи" це звичайна образлива московська назва для свиней.

Жадного способу не було, щоб воювати з цими шибениками. Не помагали навіть напімнення Жозефа, що в таких ви-

падках трохи відставав від інститутток, щоб дозволити собі на свободу в „козацькій діялєктиці“. Не помагали й спеціяльні скарги інститутського начальства до батька гімназистів, що проявляв повну байдужість до поведінки своїх нащадків. Мати ж їхня також мала інші клопоти: вона писала в поширенім московськім київськім часописі цікаві фейлєтони, а потім нібито заливалася звичайнісенькою горілкою, як тоді говорилось, „до положенія риз“.

Прогулянок по Липках інститутки не любили, бо раз-у-раз ходили тими самими вулицями. Спочатку проходили по-під вікна інститутської канцелярії й помешкання інспектора. Саме напроти цього будинку й було страшне для „бідних овечок“ кубло хлопців-розбішак. Потім дорога вела попри державний банк, виставлений не без претенсій у венеціянському стилі. Далі, на протилежному боці вулиці, була резиденція генерал-губернатора „Юго-Западнаго Края“, лєгендарно славного по всьому Києві генерала Драгомирова, що був тут за царського намісника, але часто поводився, як колишній український гетьман. Звичайно перед цим домом клясова дама затримувалась і, пропускаючи поуз себе вихованок, нагадувала мало не кожній парі:

— Silence, Mesdames! Et attention! (Дами, тихо й уважно!)

Драгомиров, увіковічнений відомим малярем Рєпіном у популярному образі — „Запорожці пишуть лист до турецького султана“ — людина стихійно запорозької вдачі, дав інституткам гумористичний наказ не вітати його поклонами та реверансами, але, затримавшись, „зробити фронт“ по-військовому й проводити його очима, усміхаючись. Сам же він відповідав дівчатам, „віддаючи шану“, також по-військовому.

Цей наказ робив чимало клопоту інституткам і виховному персоналові. Рухатись, ходити, кланятись, вітатись, танцювати тощо — вчили докладно: шість годин тижнево. Учителькою тих мистецтв була панна Атамонова, бувша балєрина. Але ж ані вона, ані жадна вихователька не знали, як вояки вітають своє начальство. У тих містеріях були втаємничені тільки дві особи на цілий інститут: так званий „солдат“, що його наймення знав тільки Господь-Бог. Він мав скромне завдання топити інститутські печі й був старий військовий інвалід. Другий — керівник господарської частини — демісіонований полковник кирасирського полку, Артур Олександрович Унгер. З Петербургу дали йому змогу — так говорили його вороги — керувати державним господарством, щоб він полагодив і своє особисте. Полковник дзвонив острогами, виблискував одностроєм і враз здобув собі симпатії в інституток, бо зліквідував ненависний червоний кисіль, глиняні кухлики на чай і навіть усім огидні аж до морської хороби — котлєти. Натомість на інститутських столах зявилася дичина, печені курята, овочі й замість „глупого“ чаю з молоком біла кава, подавана в пристойних філіжанках. То ж і в цім „Драгомировськім випадку“ мусів пан полковник сповнити важливе завдання.

На пів години перед вечірньою кавою провадили інститутоκ до залі. Ставили в ряд, далеко одну від одної, щоб було видко цілу постать, як на танцях. Клясова дама скромно сідала в куток, а посеред залі блищав, як на військовій параді, полковник і, як на військових вправах, командував: — Здравія желаю дєвіци! Смірррно! Ррравненіє напра-во!... Правоє плечо в-перррьод!... тощо.

Сміху була повна заля. Мудрість та не для інституток, але ж новий учитель не тратив терпеливости й не гнівався на нездар, бо ж, здається, його самого ці вечірні вправи з гарнесенькими панночками бавили більше, як інституток. Однак спритний полковник мав ще й іншу приємність, бо Драгомиров щиро сміявся, довідавшись про його педагогіку й висловив йому подяку за „взірцеве муштрування амазонок“. Та й самі „амазонки дістали від ґалянтного можновладця по півфунта добрих чоколядок у гарних бомбоньєрках. Бо, — як сказав Драгомиров — „не по чарці ж горілки їм давати за ревність“!

За генерал-губернаторською резиденцією тяглися нескінчено плоти приватних садів, тихі, мов незаселені вулиці. Широка Катерининська вулиця, з маленькою церківцею Св. Олександра, переходила в улицю Олександрівську і була з одного боку, у верхній своїй частині, оточена прекрасними садами та особливо гарна з боку Дніпра. Починалась улиця здолини Купецьким Садом, де влітку грала першорядна симфонічна оркестра, і переходила до „Царського“ саду, що межував із „Палацевим“, в якому стояв царський палацик на випадок „високого“ приїзду „августєйших гостей“ до Києва. Закінчувалися ж на горі ці сади чудовим Марійським парком, що був гарний не тільки своїм положенням та укладом, але й зразковим порядком. Під всіма цими садами спокійно котив свої блакитні води оспіваний поетами всяких національностей, чомусь рішуче кожному, хто мав нагоду на нього поглянути, милий і симпатичний Дніпро, а за ним — безконечні далекі краєвиди на Чернигівські та Полтавські тихі простори. Проходячи біля тих садів, інститутки тільки зідхали, бо ж у середину вступ їм був заборонений. Тільки напровесні, в часі іспитів вряди-годи заводили їх до „Палацевого“. Взимку ж човгали кальошами на мокрих, або засипаних снігом і не відчищених пішоходах* Олександрівської вулиці, що проти саду „Шато де Флєр“ мала гарну імітацію грецького храму — так званий міський музей.

Чорна кольона інституток звичайно повертала, не доходячи до музею, до якого їх ніколи не завели, і темною гусінню знову повзла вгору. Здолу ж, з міста, рухливішого від Липок, долітав злитий в одноманітне гудіння галас вуличного руху. Такі характеристичні для київських вулиць гуркотіння однокінних візків „дринд“, або „гитар“ по камяних, немов зо скамянілих буханців хліба зложених дорогах, зіритовані дзвінки трамваїв, що дзвонили

---

* тротуарах.

майже ввесь час без перерви, та дзвони численних київських церков, що обзивались раз-у-раз у кожну годину дня.

Зимові ж вулиці здебільша наповнював мокрий сніг. В часі великого снігу та при більших морозах інституток на прогулянку звичайно не виводили. Так само здебільша і в часі відлиги мусіли вони сидіти в інституті безвихідно, бо надворі починало капати зо стріх. Біла, або часом жовтава імла якось одночасно налягала й згори й здолини й затирала реальні контури домів та безлистих дерев.

Ця імла, мов молочна запона, здавалось, застиляла перед дівчатами реальне життя. Те — далеке, цікаве, повне несподіваних приємностей, що вирує поза стінами нудної вязниці. А вогкі, холодні завої імли розкручувалися повільно й безнадійно та немов говорили:

— Весна життя приходить по морозах школи. Чекайте свого часу!

І чекали вони нетерпляче та з палкою вірою, що за тією запоною прикрих інститутських відносин здійсняться всі мрії, й все, що нині лише сниться. Тільки дочекатись — „випуску“! Здати іспити, скинути остогидлу зелену камлотову сукню, тверду, як бляха, й переодягтись у свою, очевидно — білу чи ніжнорожеву, мягку, ароматну, наперфумовану „своїми“ перфумами й запахом рідного „дому“, милим і приємним, як повернений по семилітньому вигнанню рай...

Іван Марків

ІЗ КНИГИ ЖИТТЯ*

Юрко Граб, ще як малий хлопець мав іншу вдачу, ніж його товариші однолітки. Бокував він від них, не манили його хлопячі гуртові забави. Він собі все осібно. То вистругує коники з патичків, то ставить хатки з трісок і до них сверщиків напихає, то моделює з глини щось у роді вулика, вліплює у нього кусник скла, ніби вікно. Опісля запопадливо шукає за мишами, а коли яку під копицею зловить, — несе її до глиняної хатки. Дарма, що миш йому руки покалічить, — він її не випустить, а живу занесе, кине їй буряк до глиняної вязниці та через шибу обсервує. Найбільша втіха для нього, як миш зачинає буряк гризти. Подержавши її кілька днів у неволі, — випускав на свободу й шукав за іншою.

У пізню весну ходив Юрко по пасовищу й збирав молоденькі ростинки, що з зерняток овочів посходили. Зносив їх до городу і рядом засаджував. Коли їх було кількадесять штук, — обгородив їх маленьким плотом і щодня підливав. За рік виросли вони до грубости гусячого пера, а Юрко не міг ними натішитися. Сідав перед своїм садком і всміхався. Раз вибіг він рано до свого городця і — остовпів: увесь його садок був знищений. Якась

* З технічних причин містимо тільки винятки з цього оповідання. *Ред.*

злочинна рука повиривала його деревця і порозкидала. Юрко в плач. Прибіг до мами і, хлипаючи, розповів, що сталося. Та мама якось не дуже перенялася трагедією. — „Йди, йди дурний! Через те аж ревіти? Назбираєш ще, та посадиш“. — Не так пережив нещастя Юрко: дістав гарячку і три дні пролежав на печі. В його душі зродився жаль до людей. Аж на другий рік міг він знову насадити зернівки, але вже такі пишні тяжко було переболіти.

Юркові дуже хотілось навчитися читати й писати. Нераз бачив він, як старші діти брали книжки до рук і читали з них ріжні історії. І як це так може бути? Дивиться дітвак і говорить слова, а з них щось виходить. Чи та книжка йому підповідає, чи вона жива, чи яке чудо? Читач водить пальцем по якихось чорних значках і балакає. Юрко брав потайки книжку і хотів собі таку штуку втяти. Дивився на чорні значки, але вони до нього не промовили: були лише якимись колісцятами, гачиками, закарлючками і більш нічим. Що це може бути? Він рішуче мусить цю тайну зглибити. За рік піде до школи і навчиться. Проблєма читання заїхала фірою сіна у малу Юркову головку. Куди не піде, — все йому чорні значки кониками поперед очі миготять.

Нарешті Юрко діждався; прийшов час дітям піти до школи, — він і собі пішов, всупереч батькові, котрий осудив, що Юрко туман і шкода тільки чобіток та одежі. Але Юрко тверда вдача: він мусить навчитися читати! Нехай там усі з нього сміються, він свого хоче діпняти. І хоч уже другий рік виходжував чобітки, — тайну чорних значків годі було йому зглибити: вони й на дальше лишалися кружочками, гачиками і дивними закарлючками. Вже умів пізнати цифри, навіть писав їх, але букви для нього були мертві. Скільки штурханців прийшлося йому від хлопців облизати, скільки його напрозивали, а він своє: мовчить і напружує ум, щоб дійти до дерева мудрости.

Вправді кричали діти на значок, написаний учителем на таблиці, що це „аз“, а те „буки“, а тамте „глаголь“. Діти навіть уміли говорити „аз, буки — змерз у руки“, — „аз, буки, віди глаголь, — виїв миску дреголь“, одначе ані миски, ані дреголь на столі не було. За те „буки“ були: один стояв у куті, а другий — на пострах дітвори — лежав на столі.

Але під кінець третього року науки блиснуло щось у темряві, яка царила в голові нашого героя. Зрозумів, що як поставити побіч себе значок „глаголь“, „аз“, „како“, — то з того вийде „гак“. Пробує складати „мисліте“, „аз“, „зело“ і ще маленький значок, то вийде „мазь“. Ой, Господи, таж ті значки до нього промовили! Вони вже не гачики, викрутаси стовпчики, — вони ожили! Неначе голодний на теплу страву, кинувся на них Юрко і захоплюється новим світом.

Час, коли Юркові вдалося зглибити тайну читання, був памятний ще одною подією. На Великдень стріляли парубки коло церкви з моздірів. Біля них крутилися хлопці, щоб якнебудь

роздобути пороху і вистрілити собі з ключа чи стрільби, зробленої з гільзи. Бо ж велика то честь і геройство стрілити, щоб гук ішов. Але, як тут пороху дістати! Має його один парубок, що цілу пачку дістав від провізора, але він бахурню геть від огню і моздірів відганяє. Боже, коли то вони — хлопці — доростуть і зможуть так стріляти, як тепер ті великі? Дижурний з-під церкви дав знак, що треба стріляти. Парубок біжить із розпеченим на жердці дротом, біжить до моздіра, щоб вистрілити. Та ба! Дарма: хтось висипав порох із панівки моздіра, що набитий, — стояв готовий до вистрілу. Всі ждали стрілу і до нього себе наставили, а тут нічого! — „Гей, шибеники, хто з вас украв порох із панівки?“ — паде запит між гурт хлопців. — Цей ні, той ні, тамтой також ні. — „Я бачив — каже один — як Юрко Грабів коло моздірів крутився“. — „Де він?“ — „Нема, — певне втік“. — Добре, буде він знати, як порох красти!“ — Якраз надійшов до церкви вчитель. — „Прошу пана, абисте вибили у школі Юрка Граба, бо він украв порох із панівки моздіра“. — „Так? — Добре, добре. Дам я йому красти“. —

Минули свята — час до роботи. Старі з плугами у поле, — діти з торбинками до школи. У кожного вона віддута, бо шмат паски у ній. Діти заповнили малу, низьку клясу і герцюють. Учителя ще нема. Мабуть набирає свіжого повітря у груди, а може ще шинку заїдає. Діти завели бешкети у клясі. Бігають по лавках, кричать. Курява, що аж темно. Знечевя двері відчинилися, „пан“ явився у клясі. Діти в розтіч на свої місця, тільки Юрко лишився на середині. Він стояв та водив пальцем по таблиці, виписуючи у верстві пилу якесь слово. — „Ах, драбуги, що ви тут наробили?“ — Тиша. — „Хто тут так воював?“ — Якраз Юрко пустився до лавки. — „Ага, то ти, небоже, воюєш? Пожди, небоже. Є ще на тебе скарга, що ти порох із моздіра украв. Чи ти Граб, чи ти драб? Відучу я тебе порох красти і куряву у клясі збивати!“ — У руках педагога опинився вигнючастий прут. — „Ти, тумане вісімнадцятий, до науки ні бе, ні ме, а до збитків готов? Давай руку!“ — Хлопчина наставив долоню. Цях, цях, цях!... упало шість ударів на простягнену руку. — „Давай другу руку! — Юрко зміркував, що той, що розкриває тайну „аз“, „буки“, мудрий без міри і як він каже ще другу руку наставити, то так мусить бути, — послушно витягнув її. І знову свист прута, — тепер уже сім разів задокументував вину нашого героя. Юрко тримав ще руку, але знавець дитячої душі і справедливий суддя казав Юркові йти на місце. Власне мав намір зачати защеплювання в діточі душі добро, правду і премудрість, але ще раз поглянув на Граба. Що за драбуга! Ані краплини сльози в його очах не видко. Ані не скривився, коли сипались удари на його руки. І тепер неначе єхидно усміхається. Мабуть зародок на злочинний тип. — Лише, як учитель наблизився до Юрка, то побачив, що руки йому набрякли та тряслися і тому слова, які Юрко рисцем на таблиці виводив, — були якісь, гейби кривулькою писані. А Петро Сенюк, що на

Великдень порох із моздіра украв, споглядав із тривогою на Юрка. Коли по годині вчитель вийшов із кляси, Сенюк приступив до Юрка. „Юрку, — на тобі трошки паски“. — „Не хочу, — маю свою у торбі“. — Узяв торбину з-під лавки, нагтягнув шапчину на голову і пішов додому.

Це був останній день Юркової шкільної науки. І хоч батько, — побачивши, що хлопець таки зачинає читати — гнав його до школи, та Юрко сказав твердо: ні! — і не пішов. Чому? — сказати не хотів. Та те, що здобув, з голови йому не вивітрило. Із книжкою в руці йшов над беріг ріки, чи у вербину і читав, читав. За „Луця Заливайка“ знав уже розповісти. Та цікавого більше не знаходив, а тоді взявся до писання. На кожнім шматочку паперу писав про песика, то котика, про красого коня, чи перісту корову.

*

А літа минали за літами і переконували людей, що Юрко дивак і що „не всі в нього вдома“. Іде дорогою, сам до себе щось говорить, стане на дорозі, стукне себе пальцем по чолі, та йде дальше. Та це не шкодило Юркові працювати, як віл. Робив він за всіх. Як найстарший з-поміж дітей, мав оженитися та осісти на батьківщині. Уміраючи, залишив батько майно на всіх четверо дітей по рівній пайці. Дві сестри Юрка вийшли заміж, а лишився він із молодшим братом. — Що ж ми будемо робити?“ — питає раз брат. — „Женися, бо хто ж нам сорочку випере“. — „Ні, Даниле, жінки я не хочу й женитися не буду. Женися вже ти. Я собі сам пан і ніхто не має права мені волі вязяти“... Данило вженився, а Юрко став у брата жити та помагати йому в господарстві.

*

Відколи Юрко почав смерти лякатися, — годі збагнути. Люди, особливо діти це підхопили і дразнили Юрка. Іде він дорогою, а денебудь з-поза хати вибіжить хлопчисько. — „Юрку, Юрку, оберніться; чи бачите, що смерть за вами йде?“. — Юрко ставав, підносив грізно брови. — „Ти, страчуку, чого хочеш від мене?! Бодай під тобою земля затряслася!“ — Хлопчисько в сміх, та далі дразнити. Юрко побажав такому кілька шляків, та йшов далі. Що більше він на такі оклики реагував, то більше їх було. Часом і старі любили забавитися його коштом. — „Снилося мені, Юрку, що вчора була погода. Дорогою ішов похорон, а в домовині лежали ви“. — „Не дивуюся ріжним байстрюкам і повісельникам, але ви адже ж повинні розум мати. Стидайтеся! Хочете, щоб я вам родину спаплюжив? Ідіть, аби вам дороги не стало!“ — Сердито відвертався і приспішував ходу.

*

У життя Юрка Граба вступила раз жінка. І як воно сталося, — сам Юрко не міг того собі пояснити. Його думка почала часто зупинятися на особі Насті Бобик. Чому вона все йому перед очима стоїть? Її чорні очі, гарний носик, пишні, червоні

уста, все йому на думку лізли! Чого вона його вчепилася? Ані він із нею ніколи не розмовляв, ані вона з ним, а все таки думка про неї йому по голові блукає. Пек тобі! Та ні, не пек! Вона така гарна, чудова, пишна! А як вона жати вміє, кіньми поганяє, а як пере на річці, то відгомін цілим селом іде. Але що це за диво! Юрко про неї все думає, а боїться зустрічі з нею. Здалека глядів би на неї, але так, щоб ніхто цього не запримітив. Бувало вечорами стоять дівчата з хлопцями на вулиці. Є між ними і Настуся. Стоїть із Петром Харовим та сміється голосно. Юрко стоїть на третім вигоні, спершися об пліт і Танталеві муки переживає. І про що вони ґоворять? Із чого вони так сміються? Яка то така довга розмова між ними може бути? А що він говорив би з нею, як би десь так обоє зустрілися? Юрко видумує, що він сказав би до неї, і не може знайти теми. А все таки хотілось би з нею поговорити, почути слово з її уст. Вона майже кожної ночі сниться йому.

Аж раз зустрілися вони. Він ішов із косою з поля стежкою, а вона у поле. Стежка вузенька, виминути її годі. Під Юрком ноги затряслися, в грудях зробилося гаряче, кров ударила до голови. Вони зближалися... Мушу їй щось сказати! Але що? Вони одно — проти одного... Юрко зняв капелюх. — „Слава Ісусу Христу!“ — „Слава на віки“, — відповіла. Він відвернув голову за нею, а вона і собі. — „Юрку, куди йдете?“ — „Додому“. — „А я бачила, як там під межею сиділа смерть, що на вас чигає“... Юрка стиснуло щось за серце. Махнув рукою і, словечка не сказавши, пішов додому...

*

Прийшов раз Юрко з поля і застав у хаті гостину: на столі стояла у пляшці горілка і лежали покраяні шматки булки-шабасівки. Брат і братова приймали двох сусідів.

— От добре, що ти, брате, прийшов. Напийся з нами горілки.

— Ов, а то що у вас нині?

— Могорич пємо. Напийся, Юрку, з нами.

— Який могорич?

— Я продав той кусник поля під вільшиною.

— Що, що? Ти продав поле?

— Ти ж, Юрку, знаєш, що з нього невеликий був хосен. Бачиш сам, що грошей треба.

— Брате, що ти зробив?

— Я вже тобі сказав.

— А тобі розум виплив, чи ще має виплисти?

— Не говори, Юрку, дурниць. Як треба, то треба. Як зафірманю, то ліпший кавалок поля куплю.

— І ти Бога не боявся? Ти продаєш свою вітцівщину? І тобі не почорніло в очах, коли таке у голову зайшло. І ти пєш горілку та ще й мене до неї припрошуєш? І не стане вона тобі у горлі? Скорше напився б я своєї крови, ніж могоричу через продажу батьківської землі. А що ж ти своїм дітям лишиш?

— Юрку, — обізвався купуючий, — смерть усіх забере: і нас, і вас. Пощо так кров собі псувати?

— Гайда мені з хати!! Чуєш?! Гайда, бо голову топором тобі розчереплю! — Сусід побачив, що очі Юрка сиплють іскри, — і негайно вийшов із хати. Юрко вхопив пляшку зо стола і кинув нею за сусідом.

Юрко у стодолі гарячкує; то лежить, то встає і ходить по стодолі. Біля нього коновка з водою, котрою гасить спрагу. Легкодушність брата у продажі поля під вільшиною привела його до недуги. І скільки він там наробився! При блеску місяця копав він там рів, щоб худоба не могла дістатися на нього. Від середини, на котрій стояла деколи вода, покопав він глибокі рівчаки, кидав до них корчі і знову засипував. Середина висихала і почала родити. А тепер? Кому ж він робив? Сусідові? Ех, брате, брате!

Як лиш Юрко подужав, — зник кудись із села. Де подівся, — не знати. Хтось його бачив у ночі, що з торбою на плечах і костуром у руці спішив у напрямі міста. Відчув брат відсутність брата, а ще більше братова. А малий Степан кожної днини випитував маму, чому стрика нема. Аж на третій місяць явився Юрко у хаті. Одіж його, просякла кипячкою, ледве держалася на ньому; зішивана була дротом, що держав відпадаючі частини. Юрко виняв із торби білий хліб і положив на стіл. З-за пазухи виняв хустину, розвязав і висипав гроші перед братом.

— Неси гроші до Івана і віддай за поле.

— Юрку, то вже пропало, він грошей не візьме. Зрештою, де ж тут є стільки грошей, щоб поле відкупити. Сховаємо їх, я може ще зароблю і десь купимо. Добре, що ти вернувся, а то ми вже гадали, що ти загиб.

— Волів я загинути, ніж дивитися на втрату батьківської землі. — Брат сховав гроші і поволі переводив. За якийсь час їх уже не стало.

З творчости молодих

Роко

*

Вже ранок ось! Хто з вас проснувся,
Ломіть гаки! Здійміть ярмо!
Дивіть, хоч карк уділ нагнувся,
Та не спаде воно само.

(Славі Дутковій)

*

Оттак, Славо, як би нині,
Ми зустрілись. Склистий шлях...
Один біль в нас — одна думка,
Одні сльози на очах.

В нас один огонь жевріє,
І одна у нас весна,
Одно Сонце на обрії...
Його ж діти: Ти і я.

І одно у нас терпіння,
Одна мука в обох нас...
Одні топчемо каміння,
І на кращий ждемо час.

Памятаю: як би нині,
Ми зустрілись. Склистий шлях.
Один біль в нас, одна думка,
Одні сльози на очах.

27. II. 1936.

Іван Максимів

ВЕСНА

Рвучко вийшла.

Юна, з румяним, облитим золотом сонця — обличчям. Піднесла занавісу з землі, а з її голови посипалися жемчуги й устелили землю. Махнула крилами, незримими в своїй красі й тугу вбила в серця. Тугу за далекими візіями, за усміхами Дніпра й далеких вод. І кров жбурнула до голови, де роїться від думок.

Синьою стрічкою леліє щось думка. Щось величнє. А весна цілує ці задуми й вони пянять тебе. Осяйне тепло пестить чоло, очі й уста.

Парує імла синьою далечинию й кладеться шлях прозорий, як веселка, що барвить небосклін.

Зір перетинає небо на дві половини. На небі розтоплена весна пише свої закони краси. На землі своєю шатою барвить села й міста. Гори гостро здіймаються і намагаються розорати небеса. Покриті блакитним туманом принади ваблять кинути все й мандрувати разом із весною. Вхопити її за золоті коси й ранити своїми стопами дикі обриви Гімаляїв, глянути на гаряче Конґо, усміхнутись до Славути, а потім блукати по преріях із львами й тиграми в парі.

Рвати квіти й жбурляти їх у полумінь чинів...

Вічно з весняним усміхом і соняшним блиском очей...

Весно! — Ворушаться пекуче думки й наповняються серця любовю.

Любовю великою й святою. Сипнеш свої дари нам, а ми в захваті стопчемо їх юними ногами, а красу пориву випємо спрагненими устами.

Ген-ген, — за барвистим обрієм дозріває весняна думка...

Гаряча мов грань, бурхлива мов море, величня мов небо.

Весняна думка!...

...Перетикана сріблистими зливами нерухомих жайворонків, ніжними весняними квітками, шумним летом невідомих пташок. Назріває з юним пошумом крови в бючках, з нестерпним бажанням досягти подвигів із казки.

Рожевіє обличчя, темніє зір немов безодня, а руки простягаються до праці. Ще більше палає весна. Ще більше тужавіють мязи. Ще більше думка гостра й неминуча роздирає запону теміні.

I розливається весна мов море. Пiниться, срiблить весельчасто й шумно...

Ще бiльше крiпшає весняна думка. Ще бiльш i бiльш могутнiє рвучкими й гострими задумами.

I розливається у полумю чинiв.

Др. М. Гнатишак

ТАРАС ШЕВЧЕНКО Й РЕЛІҐІЯ

(Докінчення)

Суть методи проф. Стоцького — як каже Д-р Сімович — в тому, щоб „розяснювати й вивчати Шевченка передовсім із самого поета, підходити до окремих йогот ворів не тільки зі становища того твору, що його розбираєш, а у звязку з поемами, найперш написаними більш-менш у тому самому часі, а далі — з іншими... Щоб головну думку (Шевченкових) творів схопити й порозуміти в них поодинокі образи, й поодинокі фрази... треба брати Шевченка на весь зріст, таким, як він нам виявляється в усіх своїх творах, і в поетичних, і в оповіданнях, і в дневнику, і в листуванні“. [1])

Проф. С. Стоцький у своїй книзі інтерпретацій творів Шевченка, передовсім у статті „Шевченкова етика“, стисло науково і зовсім ясно стверджує глибоку і все життя незмінну релігійність та християнську етику Шевченка. Шевченко у своїх творах гостро осуджує панську самоволю супроти кріпаків, але з другого боку так само рішуче „вимагає, щоб у житті панували безмежно засади християнської етики“.[2]) Шевченко, як каже Стоцький, „вимагає життя, де всім можна б було „і веселитися, і жить, людей і Господа хвалить“.[3]) Напр. навіть у такій поемі, як „Варнак“, на думку Стоцького, „Шевченко, як скрізь, є речником високих гуманних засад, речником правопорядку, основаного на волі, справедливості і правді, християнській етиці“[4]). „І буде правда на землі“ — це одна з ідей нашого народнього ґенія, яку лишив він Україні й її дітям у своїх творах як свій великий заповіт: боротьба за моральне відродження України, за моральний правопорядок“.[5]) Це та сама боротьба за моральне відродження, яку Шевченко так чудово зобразив у відомому місці з поеми „Чигирин“, де говориться про те, що слід розпанахати гниле серце і влити в нього живої, козацької, чистої, святої крови. При нагоді глибокої аналізи поеми „Марина“ Стоцький стверджує, що з страшного соціяльного положення, в якому опинився світ, „іншого виходу поет не знає, як тільки всіма силами дбати про те, щоб етичні засади науки Ісуса Христа геть чисто всі і скрізь опанували людське життя“.[6]) З того бачимо

---

[1]) С. Смаль-Стоцький, op. cit., передмова В. Сімовича.
[2]) С. Смаль-Стоцький, op. cit. 131.
[3]) Ibidem 132.
[4]) Ibidem 132.
[5]) Ibidem 135.
[6]) Ibidem 135.

ясно, що в соціольогічно-етичному огляді нема розходження між ідеями Шевченка і становищем католицької Церкви, виложеним у славних соціяльних енцикліках Папів Льва XIII і Пія XI.

Християнську етику приймає Шевченко в цілості, отже теж „хоче, щоб люди навчилися ворогам прощати, хоч він знає, яка то трудна річ. Це Шевченкова етика".[1]) Цю її рису ясно видно зі Стоцького аналізи вірша „Між скелями неначе злодій". Далі, ідея прощення ворогам є провідною думкою поеми „Відьма" і багатьох інших.

На мою думку, одним із найкращих поетичних висловів глибокої етичности Шевченка є ось цей безпретенсіональний, зовсім не дидактичний віршик:

Буває, иноді старий
Не знає сам, чого зрадіє,
Неначе стане молодий
І заспіває, як уміє.
І стане ясно перед ним
Надія ангелом святим,
І зоря, молодість його,
Вітає весело над ним!
Щож це зробилося з старим?
Чого зрадів оце? Того,
Що, бачите, старий подумав
Добро якесь комусь зробить.
А щож, як зробить? Добре жить
Тому, чия душа і дума
Добро навчилася любить:
Нераз такому любо стане,
Нераз барвінком зацвіте, —
Отак, буває, в темну яму
Святеє сонечко загляне,
І в темній ямі, як на те.
Зелена травка поросте.

Віршик цей написаний у 1849. р. в неволі, і тому є тим більшим доказом великої сили етичних переконань Шевченка.

„Найвищим принципом у Шевченковім думанні — каже Стоцький — є етика, власне християнська етика. Усі проблєми в їх психічнім корені зводяться в нього на етичні проблєми, й розвязка їх, як і їх найвища форма, має в нього етичний характер. Етичні категорії це властиві й основні категорії його думання".[2])

В тій точці різко розходиться зі Стоцьким Чижевський, який опирається на розумово виконструованих поняттях про мнимий антропольогізм, чи антропоцентризм релігійности Шевченка. В своїй статті „Ševčenko und David Strauss"[3]) Чижевський твердить, що у Шевченка річ іде не про етичні в строгому, фільософічному й релігійному значінні, але про чисто практичнолюдські проблєми. Одначе розумування Чижевського мають ту хибу, що вони сперті не так на аналізі й інтерпретації творів Шевченка, як на фільософічних премісах. Тому праця Чижевського в нічому не нарушує науково обоснованих поглядів Стоцького на глибоко-етичний, християнський характер усієї творчости Шевченка.

Коли ж річ іде про відношення Шевченка до релігії, то Стоцький про це пише так: „Релігійність є в Шевченка найвищою, найстислішою формою людського життя. „Все од Бога, од Бога все! А сам нічого дурний не вдіє чоловік". Шевченко чоловік

[1]) Ibidem 136.
[2]) Ibidem 132.
[3]) Zeitschrift für slavische Philologie, Берлін, 1936, том VIII, стор. 368 і дальші.

глибоко релігійний. Це треба виразно зазначити, бо в нас сліпа поверховність і повне незрозуміння Шевченкових думок розбуялися так, що роблять із Шевченка безбожника".[1]) „Шевченко був наскрізь глибоко релігійний чоловік, і рішуче не був безбожником... Висловлені в його поемах ідеї Божого ладу в житті людей і суспільности, основаному на чинній, не тільки словами, але й добрими ділами засвідченій любови брата, залишаються завсіди живі й актуальні".[2])

При цьому Стоцький зазначує, що Шевченко все відріжняв науку Христа від того, що з неї зробила офіційна православна церква в Росії й на Україні. Поет гостро відчував усякі надужиття, особливо в церковній ділянці, і гостро на них реагував. У його російській поемі „Тризна" читаємо:

Не пропою вам песни новой
О славе родины моей,
Сложите вы псалом суровый
Про беззакония людей.[3])

І саме ці беззаконія людей, а не християнської релігії, поета обурюють. Стоцький про це пише: „Глибока релігійність Шевченка не є звичайна церковна релігійність... Він часто навіть воює з урядовою (scil. московсько-православною. — М. Г.) церквою."[4]) „Вулканічна сила могутніх ідей науки Ісуса Христа термосить душу Шевченка, і ми від цього чуємо в його поезії неначе громіт землетрусу, що все наново виривається наверхи, щоб усім „суєсловам", „лицемірам"... пригадати „слово істини", пригадати правдивий закон Ісуса Христа про любов брата".[5]) Це відношення Щевченка до московсько-православної церкви. Бо Шевченко „всею душею відчував, що любов брата, яку проповідував Христос, це не пасивність, не байдужість, а чинність, мужність і боротьба, не насила, але боротьба за ті живі ідеї, боротьба проти всього, що їм противилося в людському житті. І ціле своє життя він (Шевченко) за них боровся своїм натхненним словом".[6]) А висновок проф. Стоцького: „Значіння Шевченка для нас ніколи не вичерпається, бо в його творах зложені слова вічної правди, неминучої красоти, найглибшої доброти".[7])

При такому рішучому й ясному поставленню справи християнської віри й етики Шевченка дивно вражає факт, що проф. Стоцький не вважає за відповідне в своїй книзі інтерпретацій Шевченка вичеркнути з одної старшої своєї промови з 1914. року мабуть запозичену у Драгоманова фразу, що Шевченко „великий наш біблієць"[8]), та мильний погляд про „деїзм"[9]) Шев-

[1]) Смаль-Стоцький, op. cit. 133.
[2]) Ibidem 139.
[3]) Ibidem 171.
[4]) Ibidem 133.
[5]) Ibidem 133.
[6]) Ibidem 134.
[7]) Ibidem 166.
[8]) Ibidem 171.
[9]) Ibidem 172.

ченка. Деізм — це є, як каже дефініція, „визнавання існування Бога, який створив світ, але не вмішується в хід подій в світі (нема, мовляв, чудес та Обявлення)“.[1]) Тим часом у самій же книзі Стоцького є безліч цитатів і доказів на це, що Шевченко якраз усе висловлював погляд, що „все від Бога“, безліч разів молив Бога, щоб Він усунув зло та дав добро — та навіть могло б на перший погляд здаватися, що поет нераз неначе докоряв Богові, що Він не хоче зараз же всього на землі перемінити. Чи так робить деіст?

Вважаємо, що у такого глибокого шевченкознавця, як Стоцький, така річ могла попасти в його нову книгу лише через недогляд. Шевченко, як віруючий христіянин, вірив усе лише в особистого Бога, що сотворив світ і ним управляє.

*

Ствердивши ось так христіянську віру й етику у Шевченка, перейдемо тепер до пояснення деяких місць його творчости, що нераз уже давали, і ще й тепер дають привід поверховним критикам до балачок про мнимі богохульства нашого поета. Стоцький у своїй інтерпретації поеми „Сон“ про це пише: „Наші інтерпрети (Копач, Сімович, Цісик і ін.) добачають у словах Шевченка „Бо немає Господа на небі“, або „Чи Бог бачить ізза хмари наші сльози, горе? — Може й бачить, та помага, як і оті гори“, або „А може ще й Він (Вседержитель) не добачає“ — „саркастичний закид занедбання обовязку, що його Бог узяв на Себе“, „саркастичний докір Богові“, „насмішливу замітку на Бога, що Він не стоїть на сторожі правди на землі“, т. зн. трохи не атеїзм поета, бо нібито він каже „нема правди, то нема Бога, бож Він повинен би змінити цей несправедливий суспільний устрій на рай на землі“ тощо. Правильно розуміти такі поетичні місця можна тільки, маючи завжди на оці наскрізь релігійні засади душі Шевченка в цілому його життю, в усій його творчості... З такої основної думки про найглибшу релігійність Шевченка треба і при інтерпретації всіх тих місць виходити, де взиває поет Бога. Треба завсіди порозуміти добре правдивий змисл дикції поета, а не понад усе радіти, що ось-ось може таки вдасться зробити з Шевченка безбожника. При тім треба тямити й те, що така, а не інша дикція Шевченка в усіх таких разах це відгомін стилю старозавітних пророків, рішуче не безбожників, коли їх твори ввійшли в склад Св. Письма. Нагадаймо собі тільки Псальми Давидові. Не завадить іще тямити й те, що з щиро релігійної душі українського народу в його недолі нераз вириваються слова подібні до „вскую мя єси оставил?“, але це не може бути доказом його безбожности. Так можуть судити хіба тільки фарисеї“.[2])

Для прикладу, як слід правильно інтерпретувати такі нібито сумнівні з релігійної точки погляду місця в поезіях Шевченка,

[1]) Українська Загальна Енцикльопедія I, 1028.
[2]) Смаль-Стоцький, op. cit. 152—153.

подам одну з інтерпретацій С. Стоцького. У поемі „Сон“, після опису тих усіх злочинів, що їх творять люди, є таке місце:

А братія мовчить собі,
Витріщивши очі,
Як ягнята: „Нехай!“ — каже —
„Може так і треба!“
Так і треба! Бо немає
Господа на небі.

Оце є одно з тих клясичних місць, які служать критикам нібито за доказ бодай хвилевого атеїзму або богохульства Шевченка. У згаданій книжці Костельника цей вислів інкримінований. Так само його розуміють теж майже всі інші критики та історики літератури. Ба що більше, навіть ученики проф. Стоцького не все зрозуміли правильно цю річ. Напр. Д-р В. Сімович у своїх поясненнях до „Кобзаря“ бере це місце менш-більш дослівно, [1]) так як і в деяких інших місцях Сімович добачує щось таке неначе ті драгоманівські „ясні іскри вільнодумства. [2]) А у популярному виданні „Кобзаря“ для народу такі помилкові інтерпретації осбливо шкідливі. Бо ж по правді — ось напр. це місце ніяк не може служити доказом ні атеїзму, ні сарказму Шевченка. Ось що пише про це Стоцький: „Цинічна заява братії „нехай, каже, може так і треба“ викликує в поета таку велику огиду, що він, повторюючи слова „так і треба“... кидає братії на голову свою найбільшу зневагу до неї за це, що в н е ї „немає Господа на небі“, що в н е ї нема Бога в серці, що в о н а не має сумління, що вона гірш худоби. Що в реченні „бо немає Господа на небі“ треба собі конечно доповнити „у в а с“, ясно з того, що воно починається прислівником „бо“, отже навязує до попередньої цинічної заяви братії, та що зараз за цим поет каже „а в и“. Таким чином „Бо немає Господа на небі“ це зовсім не значить заперечення Шевченком Бога, а навпаки, поет вимагає від усіх, щоб визнавали Бога, мали Бога в серці, мали сумління та жили по Божому. [3])

Або ось таке місце у поемі Шевченка „Сон“:

Чи Бог бачить ізза хмари
Наші сльози, горе?
Може й бачить, та помóга,
Як і оті гори.

---

[1]) До Шевченкових слів „бо не має Господана небі“ Сімович додає ось яку замітку: „Значить: Бога правди, Бога справедливости, який додивлявсяб, щоб не було так на землі, як є, а щоб був „якийсь рай“, щоб не падали одні під ярмом других. „Тарас Шевченко: Кобзарь. Народнє видання з поясненнями і примітками Д-ра Василя Сімовича. Катеринослав-Камянець-Ляйпціг 1921. Стор. 115, примітка 6.

[2]) Про такі пояснення Сімовича буде мова дальше. Тут ще доповню, що Сімович нераз так неначе б намагався ослабити релігійність Шевченка, підставляючи під вживане в поета слово „Бог“ переносне значіння „правда“. Хоч це підкреслює і Стоцький — але це зовсім не виключає дослівного значіння слова Бог у цих місцях поезії Шевченка, і тому такі пояснення можуть наробити чимало шкоди. Пор. напр. „Кобзарь“ вид. Сімовича ст ор. 156, примітка 1. Так само невмістні є тенденційно-протикатолицькі пояснення Сімовича до поеми „Іван Гус“, напр. стор. 134, прим. 6, стор. 140, прим. 1, і ін.

[3]) Смаль Стоцький, op. cit. 153.

Сімович бере і це нібито „богохульство“ дослівно. Він у примітці пише: „та помóга з Нього (з Бога) людям така, як от із тих предковічних наддніпрянських гір“...[1]) Тим часом, коли це місце брати в контексті цілої поеми, то виходить, що тут висловлена поетичним способом думка високо етична, думка про свободу людської волі та про те, що людина може і повинна сама активно причинитися до знищення і направлення всього, що є богопротивне. Отже, замість зневаги Бога, виходить вияв глибокої релігійности й етичности.[2]) І так воно при кожному анальогічному ніби-безбожницькому місці, коли до нього приступити з методою проф. Стоцького.

Ось при словах у „Сні“ Шевченка:

„Знає Вседержитель; а, може, ще й Він не добачає!“

є ніби „пояснююча“ примітка Д-ра Сімовича, що „тута знову насмішлива замітка на Бога“.[3]) Тим часом із контексту виявляється, що тут Шевченко лише зміцнив і устилізував простонародній вираз „Бог його знає“, в значінню „ніхто не знає“, і таким чином виходить сарказм не проти Бога, а проти царської самоволі.[4])

Або знов, коли Шевченко висловлює таке, на перший погляд, богохульне допущення, що Бог сміється з людської біди та радиться з панами, як світом правити, — то зараз же показується, що це обумовлене думкою: „й Тебе (Боже) вже люди прокляли“, отже звернене проти людей, а не проти Бога.[5]) Коли ж Шевченко в вірші „Лічу в неволі“, подібно як у „Сні“, каже: „Нема навіть кругом тебе великого Бога“ — то, на мою думку, слова „кругом тебе“ вияснюють усе, бо ж вірш писаний у 1850. р. на засланні, в неволі, і таким висловом найкраще поетично віддана опущеність невольника.[6]) І взагалі, чи можна говорити про свідомі богохульства у поета, який у неволі написав, звертаючись до матері:

Лучче було не родити,
Або утопити,
Як би я мав у неволі
Господа гнівити.

Чи не є очорнюванням памяти поета закид безбожництва, коли він, напр. у вірші „Н. І. Костомарову“, писав:

Молюся, Господи, молюсь!
Хвалить Тебе не перестану,[7])

або знов у „Невольнику“, хоча б і за народньою думою, поміщує такий зворот:

---

[1]) „Кобзарь“ вид. Сімовича, стор. 118, прим. 2.
[2]) Смаль-Стоцький, op. cit. 153.
[3]) „Кобзарь“ вид. Сімовича, стор. 119, прим. 5.
[4]) Смаль-Стоцький, op. cit. 154.
[5]) У вірші „Якби ви знали, паничі.“ „Кобзарь“ вид. Сімовича, стр. 348.
[6]) Ibidem 338.
[7]) „Кобзарь“ вид. Сімовича 223.

Без сповіді святої умірають,
Як собаки здихають,
Пропадають.[1])

Ось із цих усіх причин зовсім оправдані є нинішнім станом науки слова проф. Стоцького: „Отак, думаю, ми розбили марну втіху всім тим, що раді б понад усе зробити з Шевченка безбожника“.[2]) „Шевченко ціле своє життя як воїн Христа навчав: „молітесь Богові святому, молітесь правді на землі“, „молітесь за брата лютого“, від усіх вимагав „людей любить, за правду стать, за правду згинуть.[3])

Це не є слова засліпленого „фанатика“, як би міг сказати дехто з пропаґаторів „безбожництва“ Шевченка — лише слова проф. Степана Стоцького, одного з найбільш безсторонніх і обєктивних людей науки. Тому, думаю, це кожному вистарчить.

А тим часом — погляд про мнимі „богохульства“ Шевченка так глибоко закорінений, що з ним треба з нашого становища боротися. Вже Драгоманов уважав за „ясну іскру вільнодумства“ вислів Шевченка „мені здається, що й самого Тебе (Боже) вже люди прокляли“[4]) — а тим часом це лише ствердження безбожности інших людей, а не Шевченка. Костельник у своїй книжечці з 1910. р. цілу оборону Шевченка з католицького становища конструує на тезі, що Шевченко це поет виключно чуттєвий, і тому він, так би сказати, мав нахил часом у афекті забуватися і зневажати Бога. При цьому Костельник уважав за прогріхи проти Бога навіть такі вислови як „Коли ляжеш, Боже, утомлений, і нам даси жити?“, „Шукаю Бога, а знаходжу таке, що цур йому й сказать“[5]), а навіть „Дивуюся, чому не йде апостол правди і науки“.[6]) Це все оправдує автор так: „Серце так розпалилось, що прогрішилося проти Бога скорше, чим розум зачав вповні функціонувати. А це христіянська мораль зачисляє під motus primo primi або під motus secundo primi — і зачисляє такі прогрішення під peccata materialia, бо до гріху формального потрібний розмисл, advertentia.“[7]) На часи, коли була писана розвідка о. Костельника, така оборона Шевченка була може раціональна — але нинішній стан науки робить її злишньою, бо ясно вже, що в таких і подібних випадках, коли їх трактувати у звязку з контекстом, ніякого богохульства нема.

Костельник уважав також м. ін. вірші „Гимн черничий“, „Світе ясний, світе тихий“ і ін. за вірші без сумніву антирелігійні.[8]) Зі становища нинішньої науки ясно, що різкі слова в віршику „Світе ясний, світе тихий“ відносяться не до Бога, лише

---

[1]) Ibidem 151.
[2]) Смаль-Стоцький, op. cit. 154.
[3]) Ibidem 154.
[4]) Драгоманов, op. cit. 51.
[5]) Костельник, op. cit. 10.
[6]) Ibidem 15.
[7]) Ibidem 11.
[8]) Пор. згадувану вже полеміку Г. Костельника з В. Щуратом у „Руслані“ 1910.

виключно до офіціяльної московсько-православної церкви, — а „Гимн черничий“ вже Др. Щурат пояснив зовсім правильно не як глум над дівочою чистотою, лише як сатиру на декаденцію манастирського життя в Росії.[1]) Але навіть такий вдумчивий критик як Щурат не зумів вповні охоронитися перед сугестіями про безбожництво Шевченка. Він признає в поезії Шевченка численні „конфлікти з догмами чи з формами релігії“, але, щоправда, твердить, що ці конфлікти „не випливають з єства“ його поезії. Вони „мають все якісь внішні причини; говорить про „хвилеві дочасні відклонення“ від релігійности у Шевченка та каже, що тільки „часом такі відклонення від релігійности бувають лиш позірні“.[2])

Нині наука ствердила, що коли слів і фраз із Шевченкових творів не витягати з контексту, то вони все даються пояснити як вповні згідні з засадами християнської релігії. Думаю, що всі поодинокі фрази й вислови у віршах Шевченка є в повній гармонії з його християнською релігійністю й етикою, — а коли говорити про відхилки від християнської догматики й етики, то їх знаходимо не в поодиноких фразах в роді „бо немає Господа на небі“, лише в кількох творах Шевченка, трактованих як цілості. Коли брати під увагу догматику — то сюди належить поема „Марія“ — хоч у деталях у ній є перли релігійної лірики. Коли ж річ іде про етику — то сюди я зачислив би ліричні вірші „Великомученице кумо“, „Ликері“, і може ще дещо з дрібної лірики. Це є зникомі щодо скількости, але болючі своїм змістом винятки, про які однак уже нераз у нас писалося, і про які ствердив м. ін. один критик: „Щоб така поема Шевченкова в силі була захитати основами Церкви у нас — це більше чим смішно і уближає лише почуванням релігійним нашого народа“.[3])

Критичний розгляд цих винятків вимагає окремої студії, тому що наукова література напр. про поему „Марія“ вже доволі велика. Відкладаючи подрібне опрацювання цієї теми на пізніше, тут лише стверджую, що в даному випадку (в поемі „Марія“) мусимо приймити за рішальні не якісь антихристиянські елементи Шевченкової музи, лише посторонні впливи: чи то апокрифічної літератури й словесности (І. Франко, о. Єрми), чи жидівського концепту (В. Щурат), чи Давіда Штравса (Чижевський), чи, вкінці, деяких інших протестантських чинників, підсилюваних у Шевченковій свідомості словянофільськими симпатіями. В кожному разі загальний релігійний тон поеми „Марія“ (напр. чудова вступна молитва, та дуже численні місця в самій поемі), так само як і вислови про Пречисту Діву Марію в інших творах поета, виключають допущення, що поема ця є виплодом внутрішньої антирелігійности поета. Все таки, кардинальне нарушення християнської науки тут, на жаль, Шевченкові трапилося, і не поможуть тут ніякі спроби

---

[1]) Пор. ту саму полеміку, „Руслан“ 1910.

[2]) Пор. „Руслан“ 1910, у згаданій полеміці.

[3]) Р. Гамчикевич у цитованій статті „Пігмеї“, „Діло“ 1905, ч. 157.

штучної „регабілітації“ Шевченка, в стилю Лободовського.[1]) Інша річ, що, на мою думку, ця єдина поема, єдина велика помилка Шевченка, в ніякому разі не зміняє нашого погляду на глибоко християнський, релігійний та етичний характер майже всієї решти творів великого українського поета. „Шевченко сам в собі і сам від себе — пише о. Д-р Г. Костельник — завсіди був перенятий християнськими основними правдами“.[2])

Так само щодо специяльно антикатолицьких моментів, виявлених у поемі „Іван Гус“, та антиунійних у „Тарасовій ночі“, „Гайдамаках“ і ще кількох поезіях — то це дуже скомплікована і також національно обумовлена тема, яка вимагає окремої студії і тому тут обмежуся лише до ствердження о. Костельника, що Шевченко з природи річи „ворожо відносився до католицизму, упереджений до нього, як стільки інших людей“. „Шевченко знав католицизм тільки з історії поляків на Україні... Зрештою, коли візьмемо під розвагу і саму поему „Іван Гус“, то Шевченко показується не стільки ворожим догмам католицьким, скільки зіпсуттю католицького клиру.[3]) Отже з тої самої причини, з якої боровся проти православя,[4]) виступає і проти католицизму“ — і то лише в дуже зникомій частині своєї творчости. При тому за частинне оправдання служить Шевченкові й те, що він був, як уже згадано, про католицьку Церкву дуже тенденційно, односторонньо і при цьому скупо поінформований.

Ось так згадані нечисленні виїмки в творчості Шевченка, які справді виявляють деякі негативні тенденції, є настільки малозначні, що в обличчі науково ствердженої постійної й щирої християнської релігійности й моралі Шевченка, як також в обличчі його величезного національного значіння для нашого народу, їх можна зовсім безпечно трактувати як quantités négligeables.

*

Щоб доповнити образ дійсної, щирої релігійности Шевченка, подаю ще декілька фактів.

Коли річ іде про творчість Шевченка і її відношення до релігії — то для любителів статистики я завдав собі труду і зробив на основі „Кобзаря“ деякі обчислення. Ясна річ, що такі статистичні дані не мають переконливої сили доказу — але все таки, в парі зі змістовою й ідейною аналізою самих творів, вони трохи причинюються до належного освітлення проблеми.

---

[1]) М. Лободовський видав у 1910. р. у Харкові книжечку п. н. „Перегляд поеми „Марія“ Тараса Шевченка“, в якій оповістив нібито знайдені ним рукописні Шевченкові варіянти, через які поема „Марія“ стає вповні згідною з християнською наукою. На великий жаль, Шевченко таких варіянтів у дійсності не залишив, і спроба Лободовського має характер літературного фальсифікату. Так бодай твердить м. ін. Чижевський у вище цитованій праці, стор. 369 і далі.

[2]) Г. Костельник, op cit. 28.

[3]) На мою думку, вичитаному здебільша з тенденційних, головно чеських протестантських, а за ними і російських словянофільських книжок. *М. Г.*

[4]) А власне проти офіційної московсько-православної церкви, яку Шевченко поборював, що з християнсько-етичних, то й з національних мотивів. *М. Г.*

Ось ці мої дані: всіх українських віршів у повному Шевченковому „Кобзарі“ є 218. В першому великому періоді своєї творчости, а саме в роках 1838—1850 він написав 166 українських віршованих творів. Потім прийшла 7-літня перерва внаслідок загострення карного режіму супроти Шевченка. В другому ж періоді 1857—1861 Шевченко написав уже тільки 52 вірші.

Аж у 17-ох творах Шевченка знаходимо довші поетичні молитви, — в деяких навіть по кілька. Відразу в першому творі „Причинна“ є чудова молитва:

Така її доля... О, Боже мій милий,
За що ж Ти караєш її молоду? і т. д.

З дальших молитов — згадаю прегарну молитву козаків у „Гамалії“, повну віри молитву в „Неофітах“, чудові молитви до Пречистої Діви в „Неофітах“ і „Марії“, та вкінці окремий, християнським духом пронятий цикль 4-ох віршів п. н. „Молитви“. Окремо сюди можна теж зачислити 10 Псальмів Давидових та ще деякі „подражанія“ пророкам. Молитовний настрій творів Шевченка виявляється ще ясніше, коли зважимо, що в 218 віршах того поета стрічаємо аж коло 150 разів[1]) зворот: молитися, Богу молитися, та кількадесять разів: Господа благати, або Бога благати. Крім того коло 20 разів згадується про те, що поет, чи хто інший, перехрестився. Є теж 6 згадок про Сповідь і 5 згадок про св. Причастя.

Оця розмолена душа поета всі свої думки звертає до Бога, якого в „Кобзарі“ згадується, у ріжних іменникових і прикметникових формах, коло 600 разів. Є у Шевченка лише 75 віршів, у яких нема згадки про Бога — і то у львиній частині вони належать до дрібної лірики, а з більших творів не згадується про Бога лише в трьох балядах із народніми демонольогічними мотивами і в 1. історичній поемі. Виходить, що з-поміж 218 віршів Шевченка — у 143 віршах згадується Бога, і то середньо аж по 4 рази в кожному — (розуміється, в декотрих більше, а в декотрих лише по разу). Сюди входять теж згадки про Ісуса Христа. Згадки про Матір Божу знаходимо в творах Шевченка к. 25 разів у ріжних формах, і як motto до одної поеми цитат із акафисту до Пречистої Діви. Коли ми вже при моттах — то слід додати, що біблійні мотта є в 7-ох поемах. Згадки про Святих, головно про св. Петра, Павла й інших, а також про ангелів, про Архистратига Михаїла, є в „Кобзарі“ доволі часті, хоч і не такі численні, як про Бога, Христа і Матір Божу. Коли брати під увагу поодинокі жанри творчости поета, то згадки про Бога й релігійні справи тут виступають в ліриці та в епіці менш-більш у від-

[1]) Деякі дальші числа подані в приблизному, заокругленому виді, бо кладу тут вагу не на дрібничкову точність статистики, лише на ствердження загального характеру творів Шевченка, коли їх розглядати під цим кутом зору. Зрештою, коли річ іде про таку морочливу роботу, як числення слів, то про точність обчислень, яка сягала б до одиниць, міг би ручити хіба якийсь засушений причинкар, а не живий чоловік. Мої заокруглені цифри дають все таки вірний загальний образ.

ношенні 1 : 2. Коли ж зважити малі розміри ліричних, а великі епічних творів — то це відношення менш-більш вирівнюється. Для зясування мнимої еволюції в релігійних поглядах Шевченка важне те, що коли щодо скількости творів другий, кінцевий період творчости Шевченка становить менш-більш 25% першого — то так само щодо частоти вживання релігійних виразів у більшості випадків знаходимо середньо відношення 80% до 20%, а часто теж 75% до 25%. Лише у деяких випадках знаходимо для II. періоду цифру нижчу, ніж 20%, але зате напр. щодо згадок про Матір Божу занотовуємо в II. періоді менш-більш 45%. Отже, хоч у II. періоді скількість релігійних зворотів справді незначно зменшається в порівнянні з I. періодом — то в кожному разі це незначне зменшення не дає нам права говорити про якусь еволюцію та засадничу зміну в тому огляді.

Ось так, статистика є для нас не рішальним, але бодай посереднім підтвердженням тези про глибоку християнську релігійність Шевченка впродовж цілого життя. Навіть натяки, які дозволяють декотрим критикам говорити безкритично про мнимий „атеїзм“ Шевченка, знаходимо у виразній і різкій формі лише в дуже нечисленних творах нашого поета.

*

Коли ж річ іде не про твори поета, а про вияви його особистого відношення до релігійних справ — то тут лише для прикладу наведу деякі його вислови.[1]) Ніхто інший, лише Шевченко написав слова: „Свята, велика річ релігія для чоловіка“. З Орської кріпости пише Шевченко до княжни Репніної: „Жахлива безнадійність: така жахлива, що тільки одна християнська фільософія спроможна боротися з нею“. Шевченко теж писав до Козачковського, втішаючи його в нещастю: „Вір глибоко, розумно“[2]). Шевченко, про якого йшли до поліції доноси за мнимі його богохульства, сам виступав проти богохульників. Козачковський про це пише: „Я був свідком, як він, коли чув богохульства свого мешканевого хазяїна, сказав: знущатися над морально релігійними переконаннями, що є освячені віками і міліонами людей, це нерозум і злочин“.[3]) Дневник Шевченка, не менш як і його твори, наповнений майже на кожному кроці згадками про Бога та про свої щоденні молитви. Часті були в Шевченковому житті картини ось такого жанру: „Положив перо, зідхнув, перехрестився і мовив: Слава Тобі Господи“. Вже Драгоманов мусів на основі фактичних матеріялів признати, що Шевченко молився щодня навіть у часах, коли писав „Марію“, отже в моменті найкритичнішому для його релігійного світогляду.[4]) А про глибоку релігійно-моральну суть душі Шевченка свідчить

---

[1]) До кожного з цих висловів Шевченка не подаю докладного наукового апарату, бо це дані ненові й загально відомі.

[2]) Драгаманов, op. cit. 51.

[3]) Пор. ibidem 50.

[4]) Ibidem 52.

ось який його вислів: „Мабуть я страшно прогрішив перед Богом, коли так страшенно караюся". Правда, є в Шевченковому дневнику теж деякі місця, що нібито суперечать попереднім: він гостро висловлюється про церковне малярство й обряди, раз навіть гостро ганить незрозумілість і алєгоричність Апокаліпси.[1] Але все це виступи здебільша не протирелігійні, лише проти вибуялої церковної зовнішности в офіційній московсько-православній церкві, і то виступи саме в імя гарячої християнської релігійности поета. Про характер цих замітів Шевченка свідчить факт, що разом із пересадною виставністю і зовнішністю церковних обрядів він ганить обжирство і піянство підчас свят Воскресення Христового. Зрештою, релігійність Шевченка непорушима. Особливо виразно вона виступає на тлі захоплення поета Біблією. Кониський про це пише: „Духовним хлібом Шевченка... змалку до останку стає Біблія, переважно з неї Псалтир. Останній він трохи чи не з першого до останнього слова вивчив на память... Вплив Біблії ярко і виразно відбивається скрізь, і в поезіях Шевченка, і в прозі, писаній мовою російською, і в записках його, і навіть у листах. Біблія... це правдиве джерело, де душа поета черпала своє вітхнення". В листі з Орської кріпости до княжни Репніної Шевченко пише: „Новий Завіт читаю я благовійно і у мене родилася думка описати материне серце по життю Пречистої Діви Матери Спасителя — а друга думка змалювати картину Розпятого Її Сина. Молю Бога, щоб хоч колинебудь здійснилися мої мрії. Коли б мені дозволили в тутешню римську (католицьку) церкву змалювати образ запрестольний (безплатно), а на тому образі змалювати смерть Спасителя". Так само в листі до кн. Репніної просить Шевченко конечно прислати йому „Наслідування Христа" Томи Кемпійського. У такому глибоко релігійному настрою прожив поет від початку до кінця свого життя. Одним із яскравих доказів, що Шевченко не обмежувався до особистої релігійности, але й старався її поширювати серед ближніх, є виданий у 1861. р. його „Буквар Южноруский", якого зміст такий: Велика азбука. Мала азбука. Склади (з псальмів біблейських), псалом 132, молитви (з увагами, в яких дуже возвеличується християнство й манастирі). Рукописна азбука. Лічба, дума про Марусю Богуславку і народні пословиці.[2] Хто в останньому році свого життя дає дітям такий буквар — про цього хіба не можна твердити, що він при кінці життя зневірився, став нерелігійним. В останньому своєму вірші, датованому день перед смертю, Шевченко заходиться „рештувать вози в далекую дорогу, на той світ, друже мій, до Бога" та вмірає спокійно, з надією на спочинок у другому світі, який називає веселим.

*

На кінець, знову ж не в характері доказу, лише як знаменне доповнення всього сказаного, подаю вістку про похорони Шев-

[1]) Пор. Чижевський, op. cit.
[2]) Пор. Драгоманов, op. cit. 52.

ченка на Україні. Вони були величаві, християнські, церковні. В канівському соборі відправило духовенство панахиду, а протоєрей Мацкевич у своїй проповіді м. ін. сказав: „Тут на найвищій горі Дніпровій лежатиме прах його, і як на горі Голгофі видно було хрест Господень із цілого Єрусалима і Юдеї, так само видно буде хрест його й по цей і по той бік нашого славного Дніпра". [1]) Більшовики зняли хрест із могили Тараса Шевченка. Але ніколи їм не вдасться зняти хрестне знамя із душі великого поета, який, дарма що помилявся і блукав, усе життя прожив під знаком хреста.

*

Головні думки цієї праці формулую ось у яких точках:

1) Тарас Шевченко все своє життя глибоко вірив у особового християнського Бога. Не може в нього навіть частинно бути мови ані про атеїзм, ані навіть про ніяку іншу форму віри в Бога, крім християнської.

2) На вірі в особового християнського Бога спирається глибока й усе життя незмінна, чисто християнська, доведена до всіх консеквенцій, етика й моральність Шевченка.

3) Поодинокі фрази і звороти в творах Шевченка, яким критика часто приписує протирелігійне, а то й безбожницьке значіння, треба пояснювати у звязку з текстом цілого твору, а то й з цілою творчістю й життям поета, — а тоді в них не лишається ні сліду протирелігійности ні атеїзму.

4) Протицерковні виступи Шевченка є подиктовані не безбожництвом, лише навпаки, змаганням віруючого активного християнина до здійснення царства Божого на землі. Виступи проти офіційної московсько-православної церкви були подиктовані фактичним її тодішнім станом, а виступи проти католицької Церкви були вислідом односторонньої й невистарчаючої поінформованости Шевченка у цих справах.

5) Дійсно антирелігійні чи антиморальні відхики знаходимо лише у деяких творах Шевченка як цілостях, а не в поодиноких відірваних фразах. Є такі відхилки в одній поемі і в кількох дрібних ліричних віршах. Квантитативно вони незамітні, квалітативно до подробиць ще невияснені, — але в ніякому разі не можуть змінити загального образу глибокої християнської релігійности Шевченка.

Практичний висновок, зроблений на основі цих тез: український нарід має те щастя, що його національну свідомість та ідеольогію розбудував ґеній, який цю свою титанічну будівлю поставив на тривких підвалинах християнської віри й етики.

[1]) „Кобзарь" вид. Сімовича, передмова, стор. XXIII.

Василь Кучабський

КОНСЕРВАТИЗМ І ОПОРТУНІЗМ *

Ми вияснили вже, яке надзвичайно відповідальне місце займають у життю кожного народу посідаючі, своїми нахилами консервативні круги. Вони є **підставою цілого життя народу.** Є ці підстави тривкі і здорові, — то стабільне, зрівноважене, повне внутрішньої сили буде **ціле** національне життя. Тоді розкладові, хаотичні розрухи є в силі зачепити тільки **поверхню,** іноді навіть тільки шумовиння народів. Жмінка соціяльно-революційних і всяких інших анархістичних агітаторів є тоді нешкідлива, бо в рішальних ментах даний народ не за ними піде до загального розкладу, розпаду й руїни, тільки за отими консервативними кругами, які забезпечують стабільність **життя і тяглість його розвитку для добра цілого народу і всіх його соціяльних верств.** А це можливе тільки тоді, коли оті консервативні круги є перепоєні глибоким **ідеалістичним почуттям власної відповідальности за** долю **цілого народу.** Живчиком життя такого здорового консерватизму мусить тоді бути **повне самопосвяти змагання до політичної, державної влади власного народу на своїй рідній землі.** Тоді — **але тільки тоді** — консерватизм може бути тим, чим бути повинен: **мізком і серцем свого народу.**

Коли ж посідаючі, консервативні круги тратять відчуття живчика життя свого народу, коли вони, перепоєні матеріялістичним опортунізмом, стають чужі потребам, болям і надіям свого народу задля своєї „привати", — тоті цей розложений „консерватизм" стає **раком у життєвих орґанах свого народу.** Він перестає **засадничо** ріжнитися від радикалістичних, анархічних, розкладових течій серед свого народу, він стає тільки **„правою" демократичною партією на услугах „інтересів" „посідаючих" проти таких же самих еґоїстичних, цілості справ народу чужих, „інтересів" „непосідаючих".** Що більше! Він стає ще гірше розложеною, внутрішньо мертвішою партією від переворотових. Бо це, що дає життю вищий змисл — це є **героїчний** момент, це є **готовість класти свої голови за якісь вищі завдання і цілі.** Але ж підчас того, як переворотницькі елєменти є до якоїсь міри готові гинути для своєї справи, то вся „фільософія політики" опортунізму зводиться до того, щоб комбінувати й крутити в „політиці" так, щоб **при всяких умовах зберігати свої голови — і майно — як нібито найвищі вартості людського буття.** Коли ж у додатку такий „консерватизм" накладає на себе облудну маску „ідеалізму", щоб нею — на моду революційних демагогів — обманювати „виборчу масу", і робить фразу з усього,

---

* Із книжки „Україна і Польща", Львів, 1933 (стр. 209—212 і 229—234) передруковуємо отсих кілька думок, що тепер дуже актуальні. *Редакція.*

за що здоровий консерватизм повинен уміти класти свої голови: фразою робить накликування до „зберігання історичних підстав життя", фразою релігійність, перемінену в фарисейське девотство „на показ", фразою демагогічне цькування проти „революційної, інтернаціоналістичної демократії" в імя „нації", чи „релігії", дарма, що по своїй аморальности в успосібленню і громадському діланню отакий „консерватизм" на ділі ні трохи не ріжниться від таборів, які демагогічно поборює, і фразою, вкінці, обіцянки більшого матеріяльного добробуту для „мас", ніж у „соціялістичнім устрою", підчас того, коли справжній консерватизм повинен протиставитися отому соціялізмові не смачнішими обіцянками грушок на вербі, тільки ширенням свідомости між народом, що люди не живуть для свого „щастя", тільки для довершування великих спільних чинів **ціною повного нещасть і терпіння життя** — то **такий** „консерватизм" **є гіршим дискредитуванням і валенням консервативного етосу серед народу, ніж те валення, до якого взагалі здібна навіть найбільш рафінована комуністична „масова" пропаганда.** В цю площину „інтересів" по-„ідеалістичному" замаскованих, увійшов теж нині повний мертвої реакційности „консерватизм" серед народів Европи, — і це саме є тим моментом, який робить спинення поступів загального соціяльного перевороту в Европі таким — майже безнадійним, якщо серед посідаючих верств не наступить глибоке **духове обновлення.**

Для України ж отакий матеріялістичний опортунізм серед політично і соціяльно вище поставлених верств — це нічого нового. **Він був історичним нещастям Землі Української вже від цілого ряду століть.** Їхня опортуністична слабохарактерність, їхня матеріялістична „привата", їхній брак ідеалістичних, лицарських, войовничих, провідних здібностей у душі, їхній брак думання категоріями добра для всієї Батьківщини своєї, їхня нездібність уфундовувати свій провідний авторитет серед свого народу ніяк інакше, як тільки чисто механічним „примучуванням" свого населення до мертвого послугу, їхнє розуміння свого провідного становища не як суми обовязків супроти цілости Батьківщини й її народу, тільки як „права" на розкішне особисте життя, — ось те, що відріжнювало їх від історичної аристократії Европи, ось причина, чому ці верстви не були здібні викликувати серед народу України **вірности до себе,** ось головна спонука до того, чому Україна в своїй минувшині раз-у-раз кінчала свої розвитки — вибухом соціяльної революції. Це історичне зло направити і в першу чергу **поскромити анархізм посідаючих кругів, — бо тільки так можна витворити в них здібність опановувати анархізм суспільних і національних низів** — ось одне з найголовніших нинішніх завдань українського консерватизму...

...Тому перше завдання нашого, українського, консерватизму це **реституувати ділання публичної моралі серед нашого народу без ріжниці партій і таборів, на які він**

нині поділяється, скріпити здорову публичну опінію, щоб нехіть загалу унеможливила „політичним“ спекулянтам уживати гнилих метод у внутрішніх змаганнях серед громадянства, щоб обновилася „fair play“ у його життю, щоб це життя набрало замість крутійства, неправди й пози прикмет правдивости, характерности й приличности. Наше завдання — зломити вплив демагогії й фраз, довести до того, щоб українська політична публіцистика перестала продукувати на те, щоб „подобатися“ „масі“, а політики й письменники почали говорити й писати те, **в що дійсно самі вірять** без уваги на те, чи воно буде „подобатися“ „масі“, і щоб вони **самі** почали робити те, про що говорять і пишуть і до чого „накликують“. Не розєднювати громадянства новими — нібито „консервативними“ — гаслами й фразами та цькуваннями, не збільшувати хаос і дезорганізацію між ним творенням нових — нібито „консервативних“ — партій, тільки довести до того, щоб воно **упорядкувало само себе на тривкі, виразно означені, чесні з собою політичні табори, щоб ці табори були здібні солідарно співпрацювати з собою в загально-національних, для них усіх спільних справах і щоб взаїмна боротьба між ними не йшла по лінії шкодити один одному, тільки по лінії перевищувати противника заслугами перед усім народом і власною позитивною духовою й матеріяльною творчістю для загального добра, — ось наша перша ціль.**

Ми маємо до діла з народом, позбутим провідних політичних мозків. Що серед польського і всіх інших „модерних“ народів, то й серед українського народу рівень загальної життєвої й духової вибагливости надзвичайно понизився в останньому десятиліттю: підростає здичавіле й півінтелігентне покоління „нової інтелігенції“ — і горе тому народові, якого будуччина попаде колись у **такі** руки! Дати цьому молодому поколінню ширшу освіту й вибагливіше виховання, ніж воно нині виносить із підупавших шкіл, поширити горизонти його думки, навчити його відрази до нинішньої „масової“ метушливости, істерії, сугестії, вдунути в нього живого духа, прямування твердою працею над собою до якнайвищих, для даної одиниці доступних, духових досягнень, щоб стати так вище від рознузданої півінтелігентської „маси“ й дати народові живе життя на його найвищих інтелектуальних верхах — ось наше завдання на цьому обезплідненому, занепавшому ґрунті. Відродити серед недобитків історичних провідних верств дух патріотизму, себто любови до рідної Землі й її народу, дух вірности подвигам їхніх лицарських, войовничих, найвищою культурою колись перепоєних, меценатською гойністю своєю розквіт мистецтва й літератури уможливлюючих предків, щоб отаким духовим оновленням ота верства відвернула від себе той процес повільного конання, в якому вже від століття знаходиться, і внесла собою в життя свого народу свій **історичний** героїчний дух — ось наше завдання. Знайти між синами демосу, між тими хлопськими й міщанськими нащадками, яких століття

хвиля революційних здвигів в Европі винесла до провідного значіння між своїм народом — знайти між цим елементом типи з вродженою шляхетністю духа, почувань і волі і цю повну бурливих енерґій, цю повну войовницької, лицарської, буйної відваги, цю повну незломної характерности **аристократію революції** перепоїти універсальним консервативним етосом, щоб вона власною своєю свідомою волею опанувала свою хаотичну буйність і вибуховість гармонійним Законом зрівноваженого ділання — ось наше завдання. **Духово споріднити цей новий, первопочинний, з духа рідної Землі виполий, національний нобілітет із життєздатними рештками історичного пронобілітету в одну, старим досвідом багату й новою буйною пробоєвістю кипучу, провідну верству нашого народу — ось наша друга ціль.**

З цією, повною духа варязького, владчого, здобувчого, дружиною войовників оновленого етосу консервативного ввійти в національне життя рідного народу, перебудувати орґанізації його духового й матеріяльного буття, щоб влити в них духа не апатичного веґетування, тільки **найвищих досягнень**; знайти спільну мову з позитивною, творчою інтеліґенцією, яка — особливо на провінції — ще не загубила свого звязку з реальним народом, знайти спільну мову з духовенством, з селянським, міщанським, робітничим простолюддям, влити в них усіх **нову віру в себе самих, в свою фундаментальну вартість для цілости народу,** виховати в них усіх змисл до **автономної самоорґанізації**, відбираючи так здеклясованій, нетворчій інтеліґенції, особливо ж „масовій" півінтеліґенції, її дотеперішній монополь на „політику" й на „орґанізування" й репрезентування" „народу"; **— оформити так внутрішнє, соціяльне і політичне життя свого народу на підставах автономних, самоорґанізованих, гомоґенних соціяльних верств, що співділають в імя спільного патріотизму, спільної любови для своєї Землі й її реального народу, в міжклясовому мирі між собою для добра і величі, для росту всієї Нації своєї — ось наша третя ціль.**

Цим внутрішнім ростом і розвитком серед Українства дати говорячій по-польськи, тривко осілій частині населення Галицько-Волинської Землі наглядний доказ, що немає польської „вищости" над українською „нищістю" на цій Землі, тільки є **рівність між ними обома і є спільність для цих обох частин населення однаково рідної Галицько-Волинської Батьківщини; ці обидві частини народу одної Рідної Землі сполучити спільним патріотизмом у спільній соціяльній і політичній орґанізації автономних верств в імя визволення Землі тієї закаторженої і цілої України з її нинішнього кольоніяльного приниження до власновільного державного життя — ось четверта й остання ціль нашого українського консерватизму.**

В осягненню ж цієї останньої й остаточної цили **довгим**

процесом ділання консервативно-державного етосу між народом Галицько-Волинської Землі міститься **розвязка волею українського народу питання про взаємовідношення між етнічно українським і етнічно польським населенням земель на схід від Сяну й середуче-долішнього Буга.** Є це довга і далека, камяниста і терниста дорога, повна терпінь, невдач і нещасть...

Може Тобі видаються ці замисли „фантастичними"?

— Бувають часи, коли нереальною є ціла „дійсність" даного примарного, фантомного дня. Ми ж живемо сьогодні серед світа примар і фантомів. Фантомами є „держави", фантомами „армії", фантомами „мири", „конституції", „порядки", фантомами „нації" і їх „інтереси". **Серед такого примарного „світа" одинока справжня реальна політика — це творення нової дійсности на місце „пануючих" над живим життям — примар.**

Василь Кучабський

СИМОН ПЕТЛЮРА В СВІТЛІ ІСТОРІЇ

Постать Симона Петлюри стає в нас актуальна не тільки в звазку з десятиліттям його трагічної смерти... З того приводу містимо в українськім перекладі виняток із монументальної книжки історика В. Кучабського „Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918—1923" (Berlin 1934., стр. 118—120). З усього, що досі про Петлюру написали, погляд В. Кучабського можна сміло вважати за найвірнішу і найобєктивнішу характеристику Симона Петлюри.

Редакція.

...Симон Петлюра вийшов із малих обставин. Вже перед 1918. р. був відомим соціял-демократичним публіцистом. В 1917. р. і в часі повстання проти гетьмана став незвичайно популярним божищем мас. Був він блискучий бесідник, визначався багацтвом духа, був скромний у виступі і лагідний, а його особиста поведінка зєднувала йому людей. Симон Петлюра це найважніша особистість, що в роках 1917—1920 діяла на провідних становищах серед українців. Цю людину одушевляла така любов батьківщини, що його під тим оглядом рідко хто перевищив. Його ум не був ніколи занятий особистими користями. Його життя і його праця були тільки для України. Тому його імя стало назвою для всіх підпринять Української Народньої Республіки; що большовики, то теж і російські контрреволюціонери звали її систематично тільки „Петлюровщиною". Це імя стало гаслом, що з часом на Україні всюди просякло в низи селянства. „Петлюра" — так

звався тодішній східньо-український націоналізм. Ясно розуміючи, що цей націоналізм стояв і падав із тим провідником, досягли більшовики того, що анархію погромів на Україні теж назвали „Петлюровщиною". За те заплатив цей чоловік пізніше, в р. 1926., своїм життям, бо на еміґрації в Парижі аґент жидівського походження вбив його як мнимого спричинника погромів. Так забрав він із собою до гробу імя сильно осквернене світовою пресою, але те імя було і є незаплямлене, бо якраз Симон Петлюра належав до тих людей на Україні, які тоді, в часі розкладу, все робили, що було в їх силі, щоб хоронити жидів.

Численні ненавиділи його глибоко, але теж численні любили його сильно, готові вмерти за нього. Він сам уважав себе за необхідного для України. Але те, що він розумів тільки як службу для батьківщини, а саме, що він стояв у проводі і хотів там стояти, це вважали — несправедливо його вороги за безмірну особисту амбіцію. Сформувавши свою національну свідомість в часі радикально-демократичного, революційно-соціялістичного, інтернаціоналістичного розвитку східнього українства, був він навіть ще в 1917. р. противником державної самостійности України, а обстоював ідею революційної спільноти українських і російських інтересів. Аж перший більшовицький залив України з кінцем 1917. р. зробив і його, разом із цілим східньо-українським громадянством, неофітом української державної ідеї. Вона стала для нього фанатичною релігією, для якої він хотів жити й умірати. Але це було тільки розфанатизоване почуття, не був це вгляд, ані формуюча сила. Свій політичний досвід черпав він із цілком іншої ділянки, а не з обсягу державного життя — черпав його з ділянки пролетарської і національно-української революції проти держави, а саме проти держави російської. Тому не мав він розуміння основних сил держави, ані духової підготовки до служби для держави. Це був народній трибун, але жаден державний муж. Тому вважав він саму тільки національну чуттєвість за вистарчаючу силу, щоб на ній збудувати державу. Без обиняків намагався витворити народнє одушевлення, і для тієї цілі все було йому однаково добре, і розворушення мас соціяльною демагогією, і поклик рятувати буржуазний лад на Україні перед більшовизмом. Йому закидали інтриґантську підступність у поведінці зо східньо-українськими провідниками партій; але це була тільки безоглядність, з якою він користувався людьми для служби тій державній ідеї, якій він сам служив, або їх відкидав як непотрібних.

Але теж не був він жадним вождом, а тільки отаманом. Він уявляв собі армію виключно як механічне скуплення сил, не розумів зовсім сути реґулярної армії як орґанізму, просякнутого одною силою. Він не усвідомляв собі навіть, що військо надається тим більше до модерного державного будівництва, чим твердшою є його дисципліна, що у військових справах, то й в добрім трактованню цивільного населення, і чим сильніше є його почуття чести. Тому не довіряв він вищим старшинам давнішої російської

армії, бо не було у них тієї легкодушности, яку він уважав за признаку воєнного духа. Приплив і відплив одушевлення, з яким східньо-українські отамани сьогодні наступали на ворога з найбільшою погордою смерти, а завтра, пройняті якоюсь протилежною химерою, відступали, були для нього легше зрозумілі, як залізна постійність реґулярного війська. Всупереч тому винятково сильно йому імпонували Січові Стрільці, військо строго здисципліноване й усуцільнене, що ним С. С. в однім періоді були, і він навіть мріяв про те, щоб ще дожити часу, коли ціла українська армія буде оформлена такими якраз моральними потугами. Також він не проводив армією, він не оформив її на ніякий означений лад; а коли вона все ж таки повстала, то це не була заслуга його, а тільки його старшин.

Так же само був вузький його зір у справах закордонної політики. Справжнього положення України не розумів він ніколи. Він не сумнівався ні одної хвилини, що Східня Україна такою, якою вона була, могла збудувати державу, якщо буде продовжувати оружню боротьбу. І всі його закордонно-політичні роздумування йшли в тім напрямі, щоб уможливити продовження тієї війни. Його закордонна політика мала за ціль лише заосмотрити армію в воєнний матеріял. А єдиною боротьбою, яку він бачив, була боротьба з Росією. Щоб продовжати цю боротьбу, був він готов усе посвятити, навіть коли б ціла Українська Народня Республіка мала через те стратити свій власний змисл, навіть коли б українську політику мали зробити чужі держави своїм знаряддям без якоїнебудь користи з цього для України...

РЕЦЕНЗІЇ

Зореслав: **Сонце й блакить.** Книжка поезій II. Ужгород 1936. Видавництво й друкарня ОО. Василіян в Ужгороді. Стор. 70, 16°.

Рецензуючи недавньо цю збірку поезій в „Назустрічі“, претенсійний пан С. Г. спробував при цій нагоді переїхатися по українській католицькій літературі й літературній критиці. Мовляв, „якийнебудь наш католицький, чи псевдокатолицький критик, узявши до рук цю збірку, видану, як і попередня, ОО. Василіянами, певне не забуде в ній підкреслити такі місця як: „гнівом налиті руки“, або „і потанцює кулемет весільним танком революцій, і полетить степами гнів, замовкне дика марсилеза“..., як не конче згідні з поглядами католицької Церкри (в інтерпретації наших католиків)“. Назустрічанському критикові, який має намір здивувати і „знищити“ українську католицьку критику наголовками творів Пеґі та цитатом із Кльоделя, мусимо сказати, що ми не вважаємо згідною з афішованим „обізнанням із заходом“ його методу імпутувати комусь згори якісь думки та тоді з ними воювати. Це хіба вислід обізнання тільки з одним епізодом одного твору одного еспанського письменника, а не „із заходом“. Тому на основі такої боротьби з вітряками недобре є робити якісь висновки про католицьку літературну критику та про „недокровність“ нашої католицької літератури. Тай взагалі, рецензент літературної ґазети, яка католицькими мотивами тільки деколи кокетує, але по суті стоїть на іншому становищі — рецензент такої ґазети нехай радше обмежиться до своїх спеціяльностей, а не пише про католицьку літературну критику — бо виходять самі непорозуміння.

Просимо у Зореслава вибачення, що замість рецензувати його книжку, починяємо від полеміки; вважаємо, що це справи тісно з собою повязані, бо поезії Зореслава є дійсно одним із вартісних проявів найновішої української літератури, видержаних у католицькому дусі. Тематика цих 45 ліричних віршів, охоплених у три циклі (молодість 12 віршів, срібні дзвінки 23, Криця 10), жива й ріжнородна: є тут, у першу чергу, щирі релігійні мотиви, є цілий цикль, присвячений національно-патріотичній тематиці, є теж особисті настрої, а зокрема чимало описових віршів, у яких перед читачем розгортається панорама гірських краєвидів, закарпатських українських міст Ужгорода і Пряшева, італійської „екзотики" і морської далечини. Релігійні мотиви не висуваються на перший плян. Вони тут, хоч і нечисленні, але зате настільки суґестивні, що надають тон цілій збірці та роблять її направду християнською. Під цим оглядом книжка Зореслава, подібно як у прозі повість Н. Королевої „1313", є зразком, як без усякої тенденційности можна в літературному творі проявити духове наставлення і світогляд католика. Національно-патріотичні мотиви в цій книжці наскрізь позитивні та нераз окутані свіжим подихом українського степу, такого далекого від закарпатської країни. Неправда, що все боєве й активне мусить бути зараз в очах католицького критика підозріле; це так лише собі уявляє маленький „критик" з „Назустрічі". А ми відкидаємо тільки те, що виросло на поганських або індиферентних основах, та що не держиться меж і засобів, дозволених християнською етикою, все одно, чи воно боєве, чи мелянхолійне. Патріотизм і боєвість Зореслава не сягає своїм корінням до ніякої новопоганської концепції, тільки глибоко кориниться в християнському світогляді. Це пізнає кожний читач, „обізнаний хоч поверховно із Заходом" — але не з заходом ліберально-масонським, тільки з лицарсько-католицьким.

Описові вірші з закарпатськими гірськими й міськими темами мають для нас чар чогось рідного, досі в українській літературі мало знаного. Італійські й морські мотиви мають більше декоративний характер. Назагал, рідко можна знайти в українській літературі книжку, якій так вповні чужі були б усякі неґативні й деструктивні духові первні, як збірці Зореслава.

Але ми не належимо до тих критиків, що хвалять без розбору все, що згідне з їх світоглядом; це так собі нас уявляє (а може тільки вдає) „найбільший" і „одинокий" наш літературний критик! А ми гадаємо, що без уваги на духове здоровя, що трискає цілими струмками з цієї книжки, — в чисто літературному, естетичному й формальному огляді поезії Зореслава здебільша ще доволі невироблені. Це так само, як здоровий і добрий чоловік не мусить бути одночасно ідеалом людської краси. Але віримо, що це тільки „діточа хиба" Зореславових віршів, і що з віком внутрішня краса його поезії знайде свій повний вислів і в зовнішніх формах краси.

А покищо — віршам Зореслава бракує ще чимало дечого. Численні з них ще не вийшли зо стадії спроб; характеристична для них декуди непоетична обширність описів, то знову недостача такту супроти поетичного слова (рідна мама для нього „вся була солодка і пянка" тощо); далі пережита манія „щиро-української" здрібнілости висловів: нивонька, земленька (мабуть здебільша для риму, що теж вказує, що автор ще не осягнув майстерности форми); крім того деякий легенький надих варваризмів у мові (катедраля замість катедра, спанок замість сон, або хвалоспів — це зовсім не закарпатські українські слова, тільки звичайні собі чехізми); вкінці часом надто виразні сліди начитання в новій українській поезії: ці всякі „модерні" колонади й батареї, кобри і борти, а то й навіть ще молодомузівські „свічада плеса", або Блоківсько-Косачівський завершуючий образ усміхненого Христа. Правдивий майстер слова такі й подібні мистецькі засоби оригінально перетворює, а не вживає їх „у сирому виді".

Ось це є недостачі, які слід авторові ще побороти, щоб високо ідейний і наскрізь позитивний зміст і тон його поезії знайшов теж адекватний мистецький вираз. Віримо, що Зореслав поборе ці труднощі. Тоді він мабуть стане одним із найкращих представників сучасної української католицької поезії.

М. г.

Л. Отаманець: **Світанок**. Поезії. Львів 1936. Видавництво „Краса і сила“ ч. 5. Стор. 48. 16⁰.

Подібно, як в обговореній вище збірці поезій Зореслава, так і тут зовсім виелімінована еротика. Отаманець навіть не обмежується, як Зореслав, до неґативного зіґнорування цієї сфери людського життя — але ще до того й позитивно підкреслює свою ворожість супроти любовних, еротичних настроїв. Беруть у лоб мудрування всяких матеріялістично й лібералістично настроєних — „спеців“ про те, що, мовляв, не було б поезії, коли не було б еротики. Зрештою, такі мудрування вже давно показалися нестійними. Не хочу цим сказати, що еротика не грає, чи не повинна грати ніякої ролі в поезії. Признаю, що еротичні моменти є одним із найголовніших — але не одиноким і не найвищим — імпульсом поетичної творчости; признаю теж, що передистильована в горнилі християнської моралі, еротика дає чи не найкращі квіти на цвітниках світової поезії. Але теж знаю, що всякі каламбури про еротику (та ще й до того нечисту) як одиноку можливу рушійну силу поезії — це звичайні собі великоміські бруди.

Отаманець погорджує (а радше каже, що погорджує; він усе тільки „каже“) еротичною сферою тому, що вона йому нібито перешкоджає у виявах його національно-патріотичного патосу, повного маврерів, бур-туч, гимнів і колон. І тут саме проявляється вся штучність цієї активістичної конструкції книжки Отаманця. Бо коли б його патос був природний і виплива́в орґанічно з його душі — то він не міг би ставати у виразно ворожу позицію супроти такого чисто людського й поетичного вияву життя, як любов. Перед очі тоді могла б йому стати радше Андромаха, що прощає Гектора, ніж жінка, що поза „зрадливими прибагами й спокусами“ нічого іншого не бачить. І тоді він або дав би поетичну синтезу любови до жінки з патріотичними ідеями, або подібно, як Зореслав, промовчав би тактовно цю справу, але в ніякому разі не видвигав би її в неґативному сенсі. Бо тоді молодий поет зрозумів би, що чиста любов до жінки зовсім не перешкоджає розвиватися вищим ідеалам, але навпаки, ще й підтримує їх ріст. Але на це треба мати патос дійсно в серці, а не в мозку.

Друга річ, що викликує нерадісні рефлєксії — це те, що увесь його патос активности й боєвости, в протилежності до подібних рис віршів Зореслава, виростає здебільша не з християнського світогляду, тільки з конґльомерату модних тепер ніцшівсько-поганських концепцій. Тому хоч самі ідеї книжки Отаманця здорові, цінні, патріотичні, то проте атмосфера, якою вони сповиті, в багатьох місцях нездорова, — тому патос цих віршів холодний і бляшаний. З другої ж сторони слід зазначити, що у тій книжці зустрічаємо теж вірші навіть із мотивами релігійними. В формальному огляді вірші Отаманця стоять на рівні солідної поетичної середности.

м. г.

Іван Филипчак: **Дмитро Детько**, історична повість. Львів 1935. Видавець Іван Тиктор. Українська Бібліотека ч. 36.

Історична повість в українській літературі ще не дійшла до такого значіння, як у других народів. Ще не представила нам всесторонньо цілости з нашого минулого, не видвигнула всіх важних моментів нашої історії. Тому велику прислугу робить проф. І. Филипчак своїми історичними повістями. Він саме добирає теми, що стають пригожі для шкільної лєктури. Такою повістю є й подана в наголовку. Це історія останніх літ галицько-волинської держави княжої доби. Часи панування Болеслава-Юрія Тройденовича. Акція повісти займає час ок. 50 літ. І в цім дефект повісти. Бо хоч тема займава, оформлена в живу акцію, подобає радше на виїмки з історичної моноґрафії про життя й діяльність сяніцького боярина Дмитра Детька, що став правою рукою, а радше опікуном чужинецького князя Болеслава Тройденовича. Одначе в другій частині повісти, коли після короткого панування князів Андрія і Льва став Болеслав галицьким князем— стає він одночасно немов другим героєм повісти побіч Детька. А вже загадочна смерть цього князя й дальша Детькова реґентура галицькою державою лишають читача перед порожнечою після прочитання повісти. Саме тепер хочеться найбільше почути щось про цього боярина, та, на жаль, кінчається,

а радше вривається повість. Здається, завинив тут видавець, про що написав автор повісти в одному числі „Діла“ 1936 р. — Слід теж зазначити, що автор не дуже дбає про літературність свого твору. Багато сцен можна б опрацювати основіше і в літературніший спосіб. Але все ж, що ця, то й інші історичні повісті І. Филипчака, будуть корисною лектурою для молоді.

В. М. Л.

Настя Волошин, дівчина зі стиґмами. Перша частина: Історія стигматизації. Написав *о. др. Г. Костельник.* Львів, 1936, м. 8°, 140 ст. Накладом автора. Ціна 1 зл. Дохід з розпродажі цеї книжки призначений на фонд для удержання Насті Волошин.

Це книжка, на яку треба ждати цілі століття. У нас українців це взагалі перша книжка того роду, бо і Настя Волошин це перша українська дівчина зо стигмами, перша, зрештою, і в цілій східній Церкві. Хоч книжка ця в своїй суті наукова, то проте читається її з більшим зацікавленням, як найцікавішу повість. І це нічого дивного. В белетристиці розбуджує нашу цікавість сам спосіб писання, белетристичний кольорит і образовість, а в згаданій книжці вже сама тема й описані факти настільки цікаві, інтригуючі, загадочні, таємні, розворушливі, що хоч переказані звичайним оповідним стилем, хвилюють душу, дразнять чуття і доводять до того, що — як хтось казав — при читанню вряди-годи пробігають дрижаки по тілі. Кого ж не цікавить метафізичний світ, що криється за завісою наших змислів? Хто ж не хоче відхилити її рубець і глянути в нетрі таємности? Можна ріжно виясняти такі явища, ріжно розуміти, але не можна пройти попри них, не зацікавившись ними, — хіба що кого туркіт машин та попит довкруги подачі й покупу так приголомшили і змеханізували, що в ньому заниділи всі глибші природні порухи душі.

Описані в книжці явища годі пояснити природним знаним світом. Вони належать, кажучи дуже загально й обережно, до зовсім іншого, досі недослідженого і незнаного світа. Одначе нічого не стоїть на перешкоді, навпаки, все, до найменших подробиць, приневолює зачислити їх до надприродного світа, світа чуд, які доконує Боже Провидіння.

Ще до світової війни, в часі всевладного панування гасла „Kraft und Stoff“, в часі медових місяців матеріялістичних теорій Ляметрі, Фаєрбаха, Бюхнера й інших, що звиш пів століття чадом димили з ляsymбораторій учених і паморокою окутували людські уми, в часі, коли люди закривали свої очі полудою детермінізму, а лікарські пінцети й лянцети голосно побренькували, що вони ніколи не стрінули в людськім тілі душі — в тому часі говорити про чуда до багатьох інтелігентів було важко і безуспішно. Але сьогодні ні. Сьогодні навпаки: та ж сама наука дуже добре приготовила грунт для сприйняття таких явищ. Сьогодні, коли найвизначніші фізики виразно викладають, що якраз фізичні досліди стверджують існування крім матерії ще й нематеріяльного чинника, духа, що не підпадає фізичним законам (Lodge, Eddington, Jeans, Jordan), що фізичні закони це тільки статистичні принотовання, від яких є можливі відхилення, що вони в світі атомів нестійні (Бролі, Шредінгер, Гейсенберг, Борн і інші), що „все вказує на те, що точна причиновість зникла назавжди“, що „ідея загального Духа чи Льогосу була б вповні розважним висновком із теперішнього стану наукових теорій; на всякий випадок находиться з ним в гармонії“ (Eddington) тощо* — в часі таких наукових тверджень очевидно говорити про чуда до науковців куди легше, як хоч би перед двадцяти літами.

Найважніші явища, описані в книжці, такі: 1. Дуже побожна від дитинства, працьовита, чесна сільська дівчина Настя Волошин ступнево дістала всі стигми, себто такі і в тих місцях рани, які мав Ісус Христос. В деякі означені дні вони крівавлять, в інші засклеплюються. Нові стигми появлялися у неї все в свята, звязані з життям Ісуса Христа, і то в свята, перебрані від латинської Церкви. В середу і пятницю (рідко в інші дні) попадає вона в екстазу і терпить муки Ісуса Христа. Ті явища обсервували найвизначніші львівські лікарі, намагалися вилічити рани, спинити крівавлення, але це їм не вдалося. Одночасно вони ствердили, що Настя зовсім здорова психічно й фізично, та

---

* Ближче про те гл. моя стаття в „Дзвонах“, ч. 5, 1934 і рецензію на книжку Еддінгтона, ч. 8—9 1935.

що її рани знаними медицині чинниками годі вияснити. 2. У руках Насті з нічого беруться, появляються і залишаються фізичні предмети (т. зв. „апорти"), як хрестики, вервиці тощо, подаровані їй, як вона впевняє, Матірю Божою. Про їх появу вона наперід знає, бо в екстазі їй Мати Божа те заповідає 3. Настя є ясновидюча. Вона знає про те передовсім, що звязане з нею й її стигмами та взагалі на що наставлена її душа, дарма, що все те заслонене часом і простором. 4. Її душа виходить із тіла, залишаючись все таки в звязку з тілом, і мандрує світами. 5. Її устами промовляє в часі екстази вище духове єство, як Настя твердить Ангел, все вповні згідно з католицькою релігією. 6. Вона за дозволом Ангела перебирає на себе недуги і терпіння інших людей. 7. Своїми молитвами виєднує в Ісуса Христа чудесні уздоровлення.

Всі згадані явища провірені й потверджені найдостовірнішими свідками. Вони приневолюють, згідно з автором книжки, признати Настю справжньою стигматичкою. Стигматизацію ж годі пояснити „природно". Про те о. др. Костельник пише так: „Я всіми способами старався пояснити собі стигматизацію „природно", але чого інші не могли доконати, і я не міг. Скільки разів я зачав від „природи", завсіди льогікою фактів був приневолений доходити аж до „надприроди". Медіюмізм тут також безрадний, хіба щоб прийняти якийсь окремий „релігійний медіюмізм", котрому, послідовно, треба б приписати всі релігійні пророцтва й чуда. Притім треба мати на увазі, що чуда діються тільки на релігійному полі. Чому? Я не вмію цього інакше пояснити собі, як тільки так, що тут людська душа входить у звязок із надприродним чинником. Отже „релігійний медіюмізм", коли б ми його приняли, назад привів би нас до наших релігійних понять, а саме: що в релігійному житті людини діє надприродний чинник. На цій основі я прийшов до переконання, що причина справжньої стигматизації мусить бути надприродна. Отже також причина Настиної стигматизації мусить бути надприродна. — Завважую, що я це говорю не в імени Церкви, тільки як приватна людина, що шукає правди. В католицькій Церкві взагалі нема обовязку вірити в „приватні обявлення" (що не містяться в св. Письмі). — Хоч причина стигматизації надприродна, то не треба уявляти собі, наче б усі стигматизаційні явища були надприродні. Надприродна причина стигматизації р о з в я з у є р і ж н і т а є м н і (скриті, звязані) с и л и л ю д с ь к о ї д у ш і, і переважно саме вони виконують стигматизаційні явища (як нпр. ясновидючість, ходження духом по світі і т. ін.), а надприродна причина залишається „за сценою". При всьому тому треба дуже обережно пояснювати факти, бо наші поняття про „надприроду" переважно наївні і шабльонові" (Стр. 132—133). — А далі пише автор так: „Мені здається, що стигматизація р і в н я є т ь с я ф і з и ч н і й с м е р т і л ю д и н и. Ми бачили, що стигматизовані особи, коли діставали стигматизацію, це відчували, наче б умірали. Зрештою в тому є льогіка, бо Христові рани й терпіння це с м е р т е л ь н і рани й терпіння. Що стигматизовані особи й далі живуть, це вже не завдяки природі, але надприроді. Звичайна людина з такими ранами й терпіннями (рани на серці!) не жила б ні одної години. Саме тому стигматизовані особи можуть так легко і так часто виходити духом із тіла (як Настя), можуть зовсім не їсти, а жити і т. ін. — На всякий випадок стигматизація це велике свідоцтво для Христа Спасителя". (Стр. 135).

Ці цінні й оригінальні думки наміряє автор докладніше розвинути й умотивувати у другій частині книжки.

Описані в книжці явища потверджують багато християнських правд та вчать їх глибше розуміти. Так нпр. бачимо, яке велике значіння має молитва: з одної сторони Настя виєднує молитвою уздоровлення для затяжно недужих, а з другої сторони молитви монахинь злагіднюють її терпіння, подібно як і приближені мощі (св. Тереси з Lisieux). З факту, що Настя перебирає недуги і терпіння інших людей на себе, та що вона мусить відтерпіти терпіння даної людини, щоб тій людині помогти, починаємо глибше розуміти потребу і конечність відкуплення та значіння Евхаристії. Взагалі книжка про Настю дуже розширює і поглиблює наш світогляд; християнські поняття, які густо-часто шабльоново розуміємо, не передумавши їх як слід, наливаються глибоким змістом. Якщо звичайно дивимося на світ із долини, то читаючи книжку про Настю, бачимо його з висот, огортаючи куди більший круг. Бо навіть той, хто не вірить у надприродну причину стигм, на основі описаних і потвердже-

них явищ мусить бодай признати, що існує інший і вищий від матеріяльного, психічний світ, що над матеріяльним панує (стигми, апорти) і може його проникати та від нього незалежньо існувати (ясновидючість, вихід душі з тіла), що той психічний світ реальний, тільки що для людських змислів недоступний.

Фільму подій з життя Насті Волошин блискуче схопив і висвітлив здібний і вправний оператор, що основно пізнав і передумав висвітлювану річ. До образів додав він свої уваги-написи, що звязують їх у цілість із християнським світоглядом і сучасним науковим знанням. Автор зясовує події не хронольогічно, а постепенно простими, зрозумілими для всіх словами вводить читача зо звичайного нашого світа в дивний Настин світ. так як він його пізнавав. В передостаннім розділі (XIII), висловлюючи свої перекonання про описані явища, дає нам змогу кинути щераз оком на цілість явищ і проблєм.

о. др. Г. Костельник від гімназійної лавки цікавиться метапсихікою й метафізикою та студіює їх, слідкуючи при тім за потрібними модерними науками. Серед українських учених він був справді найкомпетентніший забрати голос у справі Настиних стигм. Боже Провидіння мабуть наперід приготовило доброго „пастиря для Насті".

Живемо коло Збруча, того кордону двох світів, двох релігій, двох культур, двох держав, двох суспільних устроїв, двох світоглядів, світогляду з Богом і без Бога. Між тими двома світами скорше чи пізніше прийде мабуть до зудару. Дуже можливе, що Боже Провидіння посилає Настю, щоб вона помогла спинити похід більшовицької духової татарщини і, зміцняючи віру в Бога, приготовила релігійних борців і мучеників. *П. Ісаїв.*

Володимир Ласовський: **Ґенерал Тарнавський.** Репортаж. Львів 1935. Видавнича кооператива „Червона Калина". Стор. 192 + 8 сторін ілюстрацій, м. 8⁰. Ціна 3·50 зол.

Книжкою про ґен. Тарнавського розпочала наново кооператива „Червона Калина" свою видавничу діяльність. Останніми роками не могла її вести з таким розмахом, як давніше, бо тяжка господарська скрута й для Червоної Калини була великою перешкодою в видавничій праці. З цього оживлення видавничої спромоги Ч. К. можна тільки радіти й бажати, щоб це видавництво могло й на майбутнє, докладаючи немов цеголку до цеголки, збагачувати наші бібліотеки виданнями про недавні визвольні змагання, а нашу память новими відомостями про ті переломові роки. Але ще важніше, „що Ч. Калина своїми виданнами дає цінний і обильний матеріял", з якого не тільки історик, але й кожний вдумчивий громадянин могтиме черпати обома пригорщами з величезного досвіду, що його здобув український нарід впродовж тих кількох років. Коби тільки наше громадянство намагалося використати той досвід для нашого майбутнього.

З-поміж бувших вождів У. Г. А. це вже третій з черги „здає звіт" зо своєї діяльности на цьому — можна сміло сказати — найвідповідальнішому провідному становищі в часі визвольних змагань. Про польсько-українську війну писав уже ґен. Омелянович Павленко. На замовлення польського ґенерального штабу написав реляцію теж ґен. Греков, яка, на жаль, недоступна для українського громадянства, бо як рукопис зберігається в архівах того штабу. Тепер дістаємо цілу книжку про ґен. Тарнавського. Володимир Ласовський поїхав до Черниці, брідського повіту, до бувшого вождя У. Г. А., щоб зробити його портрет, і, прислухуючись у довші зимові вечорі до живих оповідань ґенерала про минуле, рішив списати їх і в висліді повстав оцей „репортаж" про ґен. Тарнавського. Властиво по прочитанню книжки мається враження, що це не репортаж, а спомини таки самого ґенерала. Та зайво про це спорити. На цім місці можемо тільки дати вислів нашому задоволенню, що така книжка появилася. Якось так склалося, що з-поміж усіх живучих ще визначних військових особа ґен. Тарнавсьтого ще найбільш інтересувала наше громадянство. Не наше діло судити, наскільки ця книжка дає відповідь на всі ці питання, що виринали й виринають у звязку з цим заінтересуванням особою всіми нами глибоко шанованого ґенерала. На це нехай відповість собі сам читач цієї дуже інтересної книжки. Не хочемо теж входити в компетенції історичної науки й давати оцінку історичної вже тепер особистости, бо це завдання бу-

дучих істориків. Не будемо теж переводити анальоґій зо споминами начальних вождів великих армій західніх держав, зо споминами Фоша, Гіндербурґа, Людендорфа, хоч такі анальоґії самі напрошуються, коли перед нами спомини одного з наших начальних вождів — нехай і вбрані в скромну форму репортажу.

Ласовський, а радше сам ґенерал оповідає про своє життя від малих дитячих літ аж до часу закінчення нашої збройної акції, аж до часу, коли ґен. Тарнавський опинився за понурими воротами Тухолі. Оповідання живе, займаве. Починаючи від світової війни, воно проймає нас до глибини душі картинами, змальованими інтензивними красками, то світлими, то темними. Відновлює незримі рани серця, але одночасно зміцняє й віру в майбутнє. Генерал Т. оповідає з памяти без ніяких помічних записок чи документів, просто так, як затямив це після кільканадцять, а часом і кількадесять літ часу. А що після такого значного часового промежутку затирається в нашій памяті все буденне і звичайне, то ж і в цім оповіданню того всього немає, а є тільки картини сутні, характеристичні для подій або осіб, картини, що промовляють своєю виразистістю. Тому книжку читається як живо займаву повість-хроніку.

Око в ґен. Тарнавського гостре і воно підглянуло неодну цікаву подробицю, яка кидає характеристичне світло на тодішні події. Про неодну подію висловлює він цікаву думку і дає влучне вияснення. От возьмім такі справи: наше інтеліґенське передвоєнне середовище і військовий стан, мадярське військо в Галичині, знайомство з Вітовським, чехи на австрійськім фронті, жидівські погроми, гетьманська доба, австрійські війська на Україні, та безліч іншого. З великим заінтересуванням прочитає кожний, хто любить військове діло, фахово-військові завваги ґенерала Т. про У. С. С.

Про деякі події першорядного значіння (як напр. причина заломання чортківської офензиви, про більшу доцільність походу обєднаних українських армій на Київ чи Одесу, про те, чи чортківська офензива мала якийсь плян і означену ціль) можна мати іншу думку, але ті погляди, які заступає ґен. Тарнавський, мають у конфронтації з поглядами інших авторитетних у цих справах осіб теж свою вартість.

Книжка дає читачеві, що читає серіозно і з застановою безліч матеріялу до роздумування про те, якою важною в життю народу є військова справа, яка вона складна й відповідальна. *М.Д.Д.*

Володимир Калина: **Курінь Смерти У. С. С.** Спогади старшини. З історичним вступом М. Голубця. Львів, 1936. В-во „Українська Бібліотека“ ч. 37. м. 8⁰. стор. 126.

Фронтовий старшина, пор. Вол. Калина оповідає про перший курінь У. С. С., що особливо відзначався хоробрістю й боєздатністю й тому звали його „Куренем Смерти“. По прочитанню книжки не мається враження, що це спомини, хоч на заголовній картці зазначено „спомини старшини“. Спомини мають звичайно виразно особистий, субєктивний характер, а тут автор свідомо хотів виелімінувати все особисте; через те в описі затрачується межа між тим, що автор знає з автопсії, а що бере з інших джерел. Навіть спосіб вислову до того застосований („його відділ перебрав хор. Калина, який там був“..., або „пор. Калина свиснув двічі“). Поправді, це хроніка боїв Куреня Смерти в часі від 1. листопада 1918. р. до кінця 1919.

Ця хроніка дає багато цікавих і цінних подробиць із воєнних ділань того куреня, головно підчас важніших його акцій: на львівськім фронті (на відтинку Підзамче), Вовчухівської кампанії (за залізн. лінію Львів-Перемишль), кампанії під Бережанами; займава теж згадка про „кооперацію“ Куреня з махнівцями. Мають своє значіння теж кілька фактичних спростовань польських реляцій про польсько-українські бої. -- Це нормальне явище, що фронтовий старшина, ділаючи все тільки на малім відтинку, не може охопити цілости оперативних акцій. Це й відбилося на хроніці боїв Куреня Смерти. Автор описує поодинокі бої чи кампанії нераз із великою докладністю, не пропускаючи характеристичніших подробиць, говорить про льокальні проломи, наступи, відступи, але не вказує на їх значіння для загальної си-

туації, для цілого фронту. Характеристичним прикладом на це є опис бережанської кампанії в червні 1919.

Зацитуймо відносне місце з історії Кучабського („Westukraine“ 309—310): „Все (то зн. можливість успішної війни проти більшовизму і заснування української держави, що на Східній Україні, то й Західній — *М. Д. Д.*) рішилося на полі бою. Ішов бій за місто Бережани. Тактичне положення внаслідок проривів українців на півночі й полудні в околиці міста дало українцям нагоду окружити в місті одну повну польську дивізію, і то одну з найліпших, щоб врешті здобути більшу скількість зброї й муніції, бо недостача одного й другого унеможливлювала побільшити боєвий стан армії понад 20 тисяч. Якщо було б вдалося взяти в полон оцей осередок польської армії, тоді була б постигла її неминуча заглада. Бо український пролом був би поділив її на дві половини, а тоді українці під проводом знаменитої команди могли легко розторощити полудневу частину польської армії, так що греківська офензива була б осягнула все, що було в пляні. В цім драматичнім змаганню за центр польського фронту спізнилася одна українська бриґада в наступі на крило й зади ворожої дивізії, яка в дикій утечі покинула Бережани і мала ще якраз стільки часу, щоб у віддалі одного крісового стрілу просмикнутися перед нагально наступаючим противником заки ще українці замкнули відступ. Це був рішальний удар долі“. Або в Шухевича (II, 128—129): „Заняття Бережан допроваджувало ґен. Грекова майже до розпуки. За його пляном окружено місто майже з усіх сторін, ще тільки одна бриґада мала заняти призначений їй відтинок, замкнути перстень, що окружував Бережани і тим самим забрати цілу польську залогу, артилєрію і муніцію, котрої нам було так потреба. На жаль, та бриґада зволікала з наступом і польським військам удалося в час вирватися з небезпечного положення і відступити гостинцем на Перемишляни разом із усіма матеріялами й муніцією“.—В.Калина ж не підкреслює цього переломового значіння бережанської кампанії, де, дарма, що українці побідили, заломилася греківська офензива. Було б очевидно краще, якщо б автор був зясував хроніку куреня на тлі цілости тодішніх воєнних операцій, але за те не можна йому робити закиду, бо він такого завдання собі не поставив.

В середині книжки між III. і IV. розділом завважується значну перерву в оповіданню. Це певне наслідок відомих уже в „Українській Бібліотеці“ редакторських ножиць. Книжка була б без сумніву зискала на тім, коли б замість непотрібної тут і таки дійсно заобширної передмови М. Голубця та двох додатків при кінці книжки оповідання Калини вийшло повніше і більше, та це очевидно не вина автора. Треба ще відмітити, що стиль Калини річевий, „вояцький“; такий якраз і повинен бути у того роду книжці.

Кожна книжка, що описує наші визвольні змагання, має свою вартість і значіння; одна більшу вартість, інша меншу, але кожна корисна, бо причиняється до докладнішого пізнання минулого. Корисною й цікавою є теж і книжка Калини. *М. Д. Д.*

Роман Смаль-Стоцький: **Українська мова в Совєтській Україні.** „Праці Українського Наукового Інституту Т. XXXIV. 8°, 270. Варшава 1936.

Автор поклав собі за завдання прослідкувати, чи на східній Україні „українська мова користується тим самим правом, що інші державні мови на Заході Европи, — або навіть московська мова в Р.С.Ф.С.Р.“ — та „чи українська фільольогія в Совєтській Україні має повну свободу думки і слова у своїх мовознавчих дослідах“ (3).

У початкових розділах автор вказує (за А. Нореєном) на те, що головна функція мови це її функція соціяльна, основана на зрозумінню мови (6—9), та що процес творення літературної мови відбувається звичайно так, що „говір... [illegible]щого культурного шару якоїсь країни, що на її території утворюється культурн[illegible], політичний або церковний осередок краю, той говір, говорений і писаний, поширюється і стає з часом літературною мовою всього краю-народу“. (13). У розвитку російської („московської“) літературної мови „вирішним чинником... були: сильна безоглядна політична влада, сполучена з церковним авторитетом; вона витворила свій становий говір у столиці дер-

жави, яку пізніше генії московського слова перетворили в московську літературну мову". (20.) В історії розвитку української літературної мови говір Києва, як центру староукраїнської держави мусів теж відограти головну ролю, впливаючи на вимову староболгарської мови на Україні, а пізніше від 16. в. формуючи новітню українську літературну мову. (21—25). На розвиток української літературної мови впродовж століть — як каже автор — „склалися передовсім три чинники: державна спільнота Київської Руси-України, українська народня творчість і геній Т. Шевченка" (33). „Переслідування української мови Москвою" це окремий розділ історії української мови. Автор показує на цілому ряді прикладів, що „історія українського народу під Москвою це один ланцюг поневолень і заразом безнастанного переслідування не тільки української літературної мови, але й української мови взагалі". Причиною цього була споконвічна нетерпимість Москви до всього чужого і чисто московська пиха „третього Риму", що викликала у москалів змагання до „повного державного, мовного, економічного й релігійного централізму, до повного „обрусєнія". (26--27) На запит: „що врятувало в цій добі знущань українську літературну мову?" — автор відповідає: „народня пісня, Шевченко, український театр". (33) — Після короткої епохи відновлення української державности і визволення української мови з російської неволі (34—37), прийшло нове поневолення української нації червоною Москвою, вірною спадкоємницею білої Москви. Хвилева „українізація" була лише тактичною уступкою, щоб приспати розбуджену українську стихію. „Але як тільки Москва скріпла... вона приступила негайно до нового помосковлюувння України". (52) Тоді „винищено фізично народ страшним, окупаційною московською владою зорґанізованим голодом,... знищено Українську Академію Наук, знищено українське мовознавство, припинено видавання академічного словника",... і т. д. (53), а українську мову засуджено на повільну асиміляцію. Цілою системою жорстоких переслідувань, денунціяцій і наказів спрямовують большевики розвиток української мови в УСРР на шлях плянового помосковлювання. В ділянці мовознавства зорганізовано справжній погром під кличем „Викорінити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті" (А. Хвиля). Самі назви „мовознавчих" праць большевицьких „учених" говорять самі за себе: „На боротьбу з націоналізмом на мовному фронті" (А. Хвиля), — „Мовна теорія українського буржуазного націоналізму" (Н. Каганович), — „Націоналістичні перекручення в питаннях українського словотвору" (П. Горецький), — „Націоналістичне шкідництво в синтаксі сучасної української літературної мови" (П. Горецький і І. Кіриченко), — „Націоналізм в етимольогії" (Н. Ліперовська) і т. д. і т. д. Все те статті офіціяльного київського „Інституту Мовознавства", що мають знищити усіх справжніх мовознавців за те, що вони очищали українську мову від москалізмів і уважали її за самостійну мову, здатну до дальшого розвитку. Все те названо „націоналістичним шкідництвом" і заборонено.

У розділах „Націоналістичне шкідництво в термінольогії" (56—140), „Націоналістичне шкідництво у складні та фразеольогії (140—172) і „Націоналістичне шкідництво в українському правописі" др. Р. С. Стоцький виказує всі наукові помилки большевицьких „учених" та демаскує їх тенденцію обєднювати українську мову з російською шляхом повільної асиміляції. Особливо багато місця присвячує автор обвинуваченням, що їх видвигає А. Хвиля проти колишнього комісара освіти М. Скрипника, за те, що Скрипник „цілком свідомо став на шлях відрубности української мови від мови російської" (174).

Полєміка Р. С. Стоцького проти „аргументів" А. Хвилі дуже вдатна і повчаюча для кожного, а особливо для тих, що вірили в щирість „українізації" а одночасно ширили серед галицького громадянства шкідливі „радянофільські" настрої, прикриваючи свою деструктивну діяльність гарними гаслами соборности. — Але, на нашу думку, автор непотрібно дав своїй полєміці закраску оборони М. Скрипника, бо ж Скрипник був в одних справах свідомим, а в інших несвідомим знаряддям політики червоної Москви на Україні; і коли він вкінці став уже Москві непотрібний і згинув, то це в ніякому разі його не регабілітує. Це особливо ясно треба собі усвідомити тут в Галичині, де т. зв. „радянофільство", підтримуване звязками з М. Скрипником, наробило стільки лиха у психіці української інтелігенції, а тепер колишні „радянофіли" намагаються смерть Скрипника використати для власної регабілітації. Ані де-

які правдиві погляди Скрипника про українську мову, ані його смерть не регабілітує його в очах модерного українства; а також в ніякому разі не можна робити з того висновку про можливість регабілітації Скрипникових приятелів в Галичині.

У своїй полєміці проти А. Хвилі й інших большевицьких „фільольогів" Р. С. Стоцький зібрав багато цінного наукового матеріялу з ділянки термінольогії, складні, фразеольогії і правопису, освітлив багато спірних проблєм на основі порівняльного матеріялу і тим самим промостив шлях для їх наукового вирішення (56—184). Мусимо бути вдячні і за велике багацтво цитатів із ріжних совєтських видань, бо всі ті видання для загалу української інтелігенції недоступні.

Деякі подробиці здивують навіть галицьких комуністів, бо вони напевно не знають, що хто вживає напр. таких слів як „стіжок" (замість „конус") або „світлина" (замість „фотографія") цей, на думку совєтських учених, проводить „фашизацію" мови, націоналістичний наступ реакційних клясів", (129). Здивуються і ті, що з правописного апострофа зробили собі символ національної соборности і впевняють, що галицька молодь дуже радо і легко його собі засвоює. Бо ось довідаються, що і в країні, де апострофічна культура має куди сильнішу і довшу традицію, ніж в Галичині, при іспитах в київському університеті найбільше помилок спричинив м. ін. апостроф. Видно, що і на східній Україні він непотрібний, коли там пишуть при іспитах „св'ято" (з апострофом), а „звязувати" (без апострофа) (184).

Прихильники ідеольогії М. Драгоманова теж може здивуються, якщо завважають дивну згоду ідеалу Драгоманова з совєтською дійсністю в справі обовязкової двомовности на Україні. (183). Навіть „общеруську" термінольогію Драгоманов обороняв перед українізацією майже так само, як сьогодні це робить А. Хвиля й інші совєтські „мовознавці". Та сам автор книжки про ці анальогії не згадує, виясняючи усі тенденції до уніфікації української термінольогії з московською натиском мовної політики червоної Москви. Думаємо, що в такім поясненню тільки частина правди, бо і тут можна б відкрити деякі прояви нашої внутрішньої недуги, і то такої, що має у нас уже свою довговікову традицію. Маємо на думці не тільки дрібні постаті наших русофілів, чи недавніх „радянофілів", але передовсім такі великі постаті як Теофан Прокопович, що відвернувся від українського сепаратиста Мазепи, а пристав до російської уніфікаційної реформи Петра Великого; або Микола Гоголь, що знайшов у себе дві душі і добровільно віддав свою українську душу на службу могутнішій російській душі. За прикладом Гоголя пішов і Михайло Драгоманов, піднімаючи теорію двох душ і їх гоголівську симбіозу на пєдестал єдиноспасаємої ідеольогії. Коли все те будемо мати на увазі, тоді не зможемо солідаризуватися з обуренням автора проти „помосковленого царського генерал-адютанта" ніби за те, що він замало дбав про права української мови, а забагато потурав російській мові на Україні (36—37). В тім місці автор безперечно кермувався більше партійно-політичним почуванням антипатії, а не засадою наукової обєктивности.

Не можна солідаризуватися і з тим висказом автора, де він признає „обєктивність" таким російським фільольогам як Ол. Шахматов за те, що він признав українській мові і літературі право на існування. Але ж при тім усім він далі залишився завзятим ворогом українського сепаратизму, а в науці завсіди обороняв теорії про т. зв. праруську мовну єдність українців із москалями. Не місце тут ширше викладати про те, скільки шкоди в життю і в науці вийшло для нас із тої теорії і скільки навіть українських учених ще й сьогодні не може виплутатися з того лябіринту, пляново виплеканих тенденційних фантазій і помилкових інтерпретацій многозначного терміну „Русь" (М. Кордуба і ін.). Шкода, що автор не присвятив у своїй книжці трохи місця розглядові цих помилок і тенденцій в науці, бо ж червона Москва і в цих справах є вірним спадкоємцем білої Москви.

Правда і те, що совєтська Росія має тепер уже свою власну теорію для підтримки своєї асиміляційної мовної політики на Україні. Ту наукову теорію дав большевикам Н. Я. Марр, а її основна думка є та: „таксамо, як із безлічі мов повстало розмірно мале число теперішніх мов, так і тепер різні мови згодом зіллються в одну мову". Це злиття всіх мов в одну Марр звязує з пе-

ремогою комунізму на цілому світі. (254.) Р. С. Стоцький розглядає ту теорію в окремому розділі своєї книжки (XI. „Ідеольогічна підстава москалізаційної політики червоної Москви“ (стр. 252—259) і виясняє, який конкретний зміст вкладають самі москалі в ту загальну теорію. Очевидно, в їх розумінню тою спільною мовою має стати їх російська мова, бо ж це мова Леніна і Сталіна, мова столиці „всесвітньої революції“, мова російського „пролетаріяту“. В такій провінції як УСРР має тепер запанувати в ролі другорядної льокальної мови (побіч державної російської) мова українського помосковленого пролетаріяту, щоб створити міст для повної уніфікації, т. зн. для повного помосковлення України.

Для повноти картини мовної політики в СССР автор подав ще розгляд відносин у білорусів (213—229), поляків (230—232), кримських татарів (233—234), казанських татарів (234), туркестанців (235—236), на північному Кавказі (236— 242), в Азербейджані (242—244), Карелії й Інгрії (244—247), серед румунів (247) і жидів (247—249). Всюди видно те саме змагання до т. зв. „здорової асиміляції“, т. зн. до московщення (249).

Для доповнення добре було б ще згадати і про ті самі тенденції серед російських „евразійців“ (Трубецкой, Якобсон, Савіцкій), що живуть на еміграції. Х теорія „двоповерхової культури“ з російською культурою на вищому поверсі, нібито спільною для цілої „Евразії“, цілком згоджується з сучасною дійсністю в СССР.

Книжка Романа Смаль-Стоцького яскраво змальовує сучасний стан поневолення української мови і повної руїни українського мовознавства в СССР. Тим більший обовязок спадає на наші наукові установи по цей бік Збруча і на еміграції. Вигідний клич орієнтації на Східню Україну у ріжних ділянках мовознавства (бо там, мовляв, більшість українців!) мусить уступити місця менше вигідному, але зате доцільнішому кличеві самостійного наукового досліду, кличеві розбудови самостійного українського мовознавства для добра цілої української нації. Бо мова, а особливо літературна мова, це не лише соціяльний факт, але також соціяльний фактор, дуже важний для такого чи іншого розвитку цілої нації. Треба докладати всіх зусиль, щоб цей фактор, разом із термінольогією, синтаксою і правописом, був висловом українського національного духа, і щоб спрямовував дальший розвиток нашої нації на шлях повного розцвіту власних скарбів і сил.

Др. К. Чехович.

З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ

„Rycerz Niepokalanej“, (ч. 6, 1935) містить лист Публія Лентуля, проконсуля Юдеї, до цісаря Тиберія про Ісуса Христа. — Тому що той лист у нас мало кому відомий, подаємо його осьтут в перекладі:

„Тиберієві Цісареві. Поздоровляю Тебе! Ось, Найясніший Пане, відповідь, якої Ти домагався. Появився в цих сторонах муж, обдарований винятковою силою. Називають його великим пророком, а його ученики називають Сином Божим. Імя його Ісус. Справді, Цісарю, щодня розповідають чуда про того Христа, що воскрешає мертвих, уздоровляє всякі каліцтва і будить подив цілого Єрусалиму своїм надзвичайним навчанням.

Постать його повна маєстату, а обличчя ясніє лагідністю так, що ті, котрі його бачать, люблять і бояться його одночасно. Говорять, що краса його румяного обличчя з переділеною посередині бородою є незрівняна і що ніхто не в силі довго вдивлятися в нього супроти світлости, що бє з його рис, синіх очей і ясного волосся. Подібний він до матері, найгарнішої, смутком овіяної постаті, яку колинебудь бачили в цих сторонах.

Вимова його рішуча, поважна і непобідима найчистішим виразом чесноти й мудрости, що перевищає найбільших ґеніїв. Коли ганить і картає, є нагальний, коли навчає й заохочує, є лагідний, милий, чаруючий.

Ходить босо з ненакритою головою і, бачучи його з віддалі, численні сміються, але в його приявності дрижать і подивляють його. Ніхто ніколи не бачив його, як сміється, але численні бачили, як плакав. Всі ті, що з ним приставали, говорять, що зазнали від нього добродійств і здоровя.

Одначе докучають мені злосливі, котрі говорять, що шкодить він Тобі, Найясніший Пане, бо твердить прилюдно, що король і піддані є рівні перед Богом. Дай мені наказ в тій справі, а сейчас сповню. Будь здоров!“

Публій Лєнтуль.

Великі індивідуальности відзначаються тим, що всебічність їхньої творчости годі так легко вичерпати; треба мати рамена ґіґанта, щоб її обхопити.

Тому кожний підхід до великих явищ на полі людської творчости є якнайбільш побажаний, особливо тоді, коли він збагачує знання про дану індивідуальність, поглиблює відчування, відкриває нові горизонти тайників тієї творчости, або в могутній синтезі дає образ цілости. Це звичайно є змістом творчої критики.

У п. Голубця ж, що з приводу посмертної вистави містить статті про О. Новаківського в „Новім Часі“, все зводиться до того, щоб мистця понижити. З життя О. Новаківського робить він на неправдивих даних оперту сензаційну „cronique scandaleuse“, а з творчости якесь монструальне каліцтво.

Не привязуючи ваги до писань п. Голубця, хочемо тільки відмітити, що ці ревеляційні псевдокритики є звичайнісіньким памфлєтом, що, написаний безпосередньо по смерті мистця, кидає тінь не на мистця, а на автора памфлєту.

За саму творчість одного з найвизначніших сучасних українських мистців можемо бути спокійні: як вона пережила „критики“ п. Голубця за життя мистця, так переживе їх і по смерті. Бо справжня творчість має в собі щось із вічности.

В „Обріях“ (ч. 8. с. р.) відомий критик др. Остап Грицай пише про повість К. Гриневичевої „Шестикрилець“, що це „*мініятури, розмальовані на золоті старих традицій народу... так любячо, з таким чуттям для мистецької краси і з таким гідним признання знанням рідної старовини*“. — І має він повну слушність та рацію. А тим часом претенсійний критик др. М. Рудницький в „Ділі“ (з 18. II. с. р.) так брутально і несмачно накинувся на цю цінну і надзвичайно мистецьку повість, а зокрема закинув, що її авторка не знає старовини й історичного духа епохи. Очевидно, українське громадянство вірить солідній, поважній, написаній з повною відповідальністю, рецензії дра О. Грицая, а не тенденційним, натягненим і злосливим нападам дра М. Рудницького.

„Обрії“, в 9. числі с. р., приносять виняток з приватного листа проф. Вадима Щербаківського до Ю. Липи. В. Щ. висловлює там думку, що теорія Липинського з його термінольоґією „хлібороба власника“ повстала в нього під впливом В. Щ-го і що книжка Л-ого вийшла надто „кострубата й угловатиста“, бо В. Щ. від 1917. р. не мав нагоди впливати на Л-ого.—Коли шановний професор так думає, то це його справа, бо „die Gedanken sind zollfrei;“ однак ми трохи сумніваємось, чи сам В. Щ. висловив би прилюдно такий погляд на ґенезу писань Л-го і таку їх характеристику. Коли Ю. Липа друкує це в „Обріях“, то воно пригадує нам, як одночасно др. О. Назарук намагається пропхати Томашівського в учителі Липинського.. Знов же в „Ділі“ свого часу якийсь патріот хотів зробити учителем Липинського — Сореля, вченого з зовсім протилежними поглядами. — Ні. Тих учителів Липинського рішуче забагато.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

Шановні Післяплатники! Взиваємо Вас негайно вирівняти свої довги в Адміністрації. Таке зволікання вплат є рішуче недопустиме, бо воно руйнує наше видавництво, що тепер якраз мусить зміцнити свою діяльність із огляду на поновлений большовицький наступ на християнство й українство. Взиваємо Вас своїми негайними вплатами ставати з нами на фронт до боротьби з розкладовими напрямами.

Твори У. Самчука і Н. Королевої (наші видання) даємо нашим дійсним передплатникам (які не залягають із передплатою) за 25% дешевшу ціну. Порто покриває саме видавництво.

Вже появився II. наклад I-го тому „Волині“ У. Самчука. Ціна **4·30** зл., для дійсних передплатників **3·20** зл.

НОВІ КНИЖКИ

Taras Szewczenko: „Poezje“.(Перекл. на п. м.) Pod red. P. Zajcewa. Ukr. Inst. Nauk. Warszawa 1936. ст. 406.

І. Наріжна: Настрої. Збірка віршів. Вид. „Дніпрові пороги“, Прага 1936. 16⁰, 45.

Зореслав: Сонце й блакить, книжка поезій, т. II. Ужгород 1936. 8⁰, 72.

Л. Отаманець: Світанок. Поезії. Вид. „Краса і сила“, ч. 5. Л. 1936, 16⁰ 48.

У. Самчук: Волинь, т. I.: Куди тече та річка. II-ге, поправлене видання книжкове, IV-те чергове. Бібл. „Дзвонів“ ч. 14. Л. 1936, 8⁰, 216.

У. Самчук: Віднайдений рай. Л. 1936. Бібл. „Діла“ ч. 1. 8⁰, 168. Вінєта П. Ковжуна.

Ю. Липа: Нотатник. Новелі. Том I. В-во „Народній Стяг“. Л. 1936, 16⁰, 144. Окл. П. Холодного (син).

Е. Гринишин: Кривавий Збруч. Оповідання. Обгортка автора. Вид. „Самотужки“. Перемишль, 1936, 16⁰, 48.

Б. В. Ніжанковський: Вулиця. Оп. З передм. Л. Нигрицького. „Укр. Бібл.“ ч. 40. Л. 1936, 16⁰, 125.

Р. Леонтович: Звенислава. Опов. з укр. старовини. „Укр. Бібл.“ ч. 39 Л. 1936, 16⁰, 128.

S. Vincenz: Na wysokiej połoninie. Obrazy, dumy i gawędy z wierchowiny huculskiej. Warszawa 1936. Wyd. „Rój“. 8⁰, 719.

В. Лопушанський: Тарас Шевченко. (Садок вишневий коло хати) Драм. трильоґія. I. ч.: Чорна колиска. Ілюстр. А. Малюци. Вид. „Укр. Культура“. Л. 1936, м. 8⁰, 24.

Меріям Лужницький: Дума про Нечая. На 4 дії. З передм. Ю. Шкрумеляка й режис. заввагами В. Блавацького. Амат. театр „Нашого Прапору“ ч. 5. Л. 1936, 8⁰, 36.

І. Петренко: Бурсаки. Істор. опов. Вид. „Рідної Школи“. Л. 1936. 16⁰, 32.

Р. Завадович: Живий страхопуд. Ком. в 3 відсл. Вид. „Світ Дитини“ Л. 1936, 16⁰, 36.

Я. Вільшенко: Червона шапочка. Здрамат. казка в 2 діях зі співами і танками. Муз. мотиви М. Гайворонського. Вид. друге. Дитяча Бібліотека ч. 6, Л. 1936, 16⁰, 36.

В. Радовиченко: „Київ наш!“ Істор. драма на 5 дій з часу боїв укр. війська з більшов. Вид. „Лемківська Театр. Бібл. в Устріках дол.“ Вип. 3. 1936.

М. Дяченко: Земля плаче. Аґітка в 2-ох відсл. Накл. авт. Станисл. 1936, 16 ст.

Еп. Григорій Лакота: Принагідні науки і промови. Перемишль 1935. Накладом автора. Ст. 227.

о. др. Г. Костельник: Настя Волошин, дівчина зі стиґмами. I. ч.: Історія стиґматизації. Накл. автора. Л. 1936, 8⁰, 199. В тексті кілька знимок.

о. Р. Лукань, ЧСВВ: Спис книжок Видавництва ЧСВВ в Жовкві. Жовква 1936, 8⁰. 36.

Літурґія св. Иоана Золотоустого. Праці Укр. Наук. Інстит. у Варшаві 1936, 8⁰, 40.

о. П. Голинський: Коротка історія Божого обявлення для християнсько-католицької молоді. Накл. „Епархіяльна Поміч“ в Перемишлі ст. 110.

М. С. Качоровська ЧСВВ: Укрита фіялка. Нариси з життя сестри Василії Глібовицької, ЧСВВ. Накл. СС. В. у Пряшеві 1935. 4+236+4 Ужг.

Der Christliche Orient in Vergangenheit u. Gegenwart. Erscheint viermal im Jahr. München 8⁰, 32 стр. Herausgeber Catholica Unio. Schriftwart Dr. P. Chrysostomus Baur, O. S. B.

О. Назарук: Ерема кай аноніма. Політична брошура, призначена для гартування будучих українських провідників Л. 1936. Бібл. УНО 16⁰, 225.

В. О. Коннор Вілінська: Лисенки й Старицькі. Л. 1936.

М. М.: Z.S.S.R. Rzeczywistość War-

szawa 1936. Wyd. kwartalnika „Wschód" 8⁰, 79.

Ессад Бей: Змова проти світу Ґ. П. У. Авторизований переклад з нім. м. Л. 1936. Накл. „Хортиця" 16⁰, 180.

Ю. Горліс-Горський: Холодний Яр. Ч. II, зш. 2. Л. 1936, 8⁰, ст. 33-64.

Б. Стецишин: Леґенда Святослава і його часів. В-во „Проміні" Л. 1936, 16⁰, 32.

Видання „Дешевої Книжки": Р. Борис: Микола Міхновський. — І. Вірлиний: За могутність. — М. Н.: Що таке „Народній фронт"? — В. Інгулець: За українське море. — Всі кн. вид. у Л. 1936, 16⁰.

Р. Ярий: Бої за Маківку. Вид. „Всесвіт" ч. 2. 1936, 16⁰, 32.

Богословія. Тримісячник Богосл. Наук. Т-ва. 1936. Том XIV. кн. 1. Зміст: В. Січинський: Замкова церква св. Миколая у Львові. — Я. Гординський: Петро Паславський.— Др. І Фіґоль (†): Про теми ексорт. — 2. Вибрані питання: У 100-ліття народин Матея Осипа Шебена (о. Ст. Сампара). — 3. Огляди й оцінки, — 4. Всячина — хроніка. 5. VIII. Заг. Збори Б. Н. Т. Академічні Вечорі. — Книжки й часописи.

Діярий гетьмана Пилипа Орлика. Опрацював Ян із Токар Токажевський-Карашевич. Праці Укр. Наук. Інст. в Варшаві. т. XVI., серія істр. кн. 3. 8⁰, 184.

А. Лотоцький: Було колись на Україні. Істор. опов. III. Ростиславичі. Бібл. „Нашого Приятеля", вип. 7. Вінєта й ілюстр. П. Андрусева. Л. 1936, 16⁰, 77.

О. Терлецький: Історія України, козацька доба з 32 образ. та 5 мапами. Н. „Просвіти" Л. 1936, 8⁰, 84.

Др. І. Витанович: Як жило українське селянство в давнині. Бібл. „Самоосвіта". Л. 1936, 16⁰, ч. І. 32 ст. ч. II. 40 ст.

І. Филипчак: Школа в Стрільбичах, нарис з історії шкільництва. Л. 1936, 8⁰, 40.

Я. Рудницький: Наростки -ище -исько -сько, в українській мові. Праці Укр. Наук. Інст. у Варшаві. 1935, 8⁰, 63.

P. Dąbkowski: Szlachta zaściankowa w Korczynie i Kruszelnicy nad Stryjem. Wyd. „Wschód", t. XIII. Lwów, м. 8⁰, 122.

Е. Жарський: Від Ікара до Ліндберґа. Оповід. Вид. „Світ Дитини". Л 1936, 16⁰, 68.

І. Дулька: Буквар. Бразилія, вид. „Український Союз" 48 ст.

Дереворити. Вид. Укр. Мист. Гурт. „Спокій", Варшава 1936. — 17 лист. формат вел. 4⁰.

Звіт з діяльности Маслосоюзу і замкнення рахунків за 1935-ий р. Л. 1936, 4⁰, 36.

Звідомлення з праці „Сільського Господаря" за 1935-ий рік Л. 1936, 8⁰, 48.

М-р М. Топольницький: Підручник нового закону про зобовязання. Накл. Нової Бібл. Л. 1935, 8⁰, 400.

Вісті Українського Технічно-Господарського Інституту позаочного навчання в Подєбрадах. 20 квітня 1936. Ч. 14-15.

Інж. І. Лапчук: Клясифікація ґрунтів. Накл. „Сільський Господар" Л. 1936. 136 стр.

о. Ю. Кікта: Самоучок гри на ґітарі. Ярослав, 1936, 8⁰, 52.

И. Кишакевич: До моря. Мішаний або мужеський хор з фортепяном. Музичні твори Й. Кишакевича, с. II. Ч. 16. Львів. Ціна 3 зол.

о. Ю. Кікта: Акордовання на ґітарі. Ярослав 1936, 16⁰, 12.

Провідник Циба в городі й полі на 1936 р. Уложив і видав С. Циб. Стрий — Марцинівка 8⁰, 32.

НОВІ ЖУРНАЛИ

Народ собі, — аполітичний понадпартійний місячник для піднесення культури і добробуту. Ч. 1. Видає Т-во „Нова Школа" у Львові.

„Просвіта", місячник освіти, виховання й культури ч. 1 за квітень 1936. Видає Т-во „Просвіта" Л.

На сліді, журнал молоді. Львів, квітень 1936. Р. І. Ч. 1, 2, 3.

Молодий Українець. Неперіодичний орґан Спілки Української Молоді в Маньчжу-Ді-Го. Харбін, березень 1936,

Вояк. Місячник Т-ва б. вояків у Франції Армії У. Н. Р, та Союзу б. українських старшин у Ч. С. Р. Р. І. Ч 3 за березень 1936.